

KULTURNA BAŠTINA LJUBUŠKOG KRAJA U ETNOLOŠKOM, ANTROPOLOŠKOM I POVIJESNOM KONTEKSTU

Marinović, Josipa-Verena

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:607348>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**KULTURNA BAŠTINA LJUBUŠKOGA KRAJA U ETNOLOŠKOM,
ANTROPOLOŠKOM I POVIJESNOM KONTEKSTU**

JOSIPA VERENA MARINOVIĆ

SPLIT, 2021.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

**KULTURNA BAŠTINA LJUBUŠKOGA KRAJA U ETNOLOŠKOM,
ANTROPOLOŠKOM I POVIJESNOM KONTEKSTU**

Studentica:
Josipa-Verena Marinović

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2021. godine

SADRŽAJ

1. Uvod	5
3. Običaji kroz godinu	8
3.1. Advent	8
3.1.1. Sveta Barbara.....	8
3.1.2. Sveti Nikola – biskup	9
3.1.3. Bezgrješno začecé Blažene Djevice Marije.....	9
3.1.4. Sveta Lucija	10
3.1.5. Materice i Očići	10
3.2. Badnjak.....	11
3.3. Božić.....	13
3.4. Sveti Stjepan Prvomučnik	14
3.5. Sveti Ivan evanđelist	15
3.6. Nevina dječica	15
3.7. Stara godina (Silvestrovo).....	16
3.8. Nova godina	16
3.9. Sveta Tri Kralja	17
3.10. Kalandora ili Svijećnica.....	19
3.11. Maškare	20
3.12. Čista srijeda	21
3.13. Korizma	21
3.14. Babini dani.....	23
3.15. Sveti Josip.....	23
3.16. Veliki tjedan	25
3.16.1. Cvjetnica.....	25
3.16.2. Veliki četvrtak	26
3.16.3. Veliki petak.....	27
3.16.4. Velika subota	28

3.17.	Uskrs	28
3.18.	Mali Uskrs	29
3.19.	Sveti Juraj	29
3.20.	Sveti Marko Evanđelist	30
3.21.	Spasovo.....	31
3.22.	Duhovi	31
3.24.	Sveti Antun Padovanski.....	34
3.25.	Sveti Ivan Krstitelj.....	35
3.26.	Sveti Ilija.....	37
3.27.	Velika Gospa	38
3.28.	Svi sveti i Dušni dan.....	39
4.	Ostali običaji.....	40
4.1.	Pučka veselja (derneći).....	40
4.2.	Svadbene običaji	42
4.3.	Običaji vezani uz pokojnika.....	44
5.	Etiološke predaje	44
5.1.	Mačkov klanac	45
5.2.	Herceg Stipan Vukčić Kosača.....	48
5.3.	Andrijica Šimić	52
6.	Zaključak	54
	Izvori	55
	Vlastiti terenski zapisi	55
	Popis kazivača.....	55
	Literatura.....	56
	Sažetak	60
	Abstract.....	61

1. Uvod

Usmena ili tradicijska književnost oduvijek je predmet zanimanja znanosti o književnosti. To nije samo zato što je ona često služila za nastanak mnogih velikih djela pisane književnosti, već zato što ona u sebi čuva nepresušno narodno bogatstvo koje se prenosi s koljena na koljeno već stoljećima. Ona je najstariji i najdugotrajniji oblik književnosti, odnosno najstariji oblik umjetničkog stvaranja jezikom.¹ Stoga nas ovo gore ne bi trebalo začuditi. U narodu se čuvaju ne samo mnoge pjesme i priče, već pravi i istiniti događaji koji bi mogli biti svjedok stvarnih događaja koji su se zbili u našoj povijesti. Naravno, oni se često protkani različitim natprirodnim i mitskim motivima, ali sukladno mjestu njihova nastanka, tj. u narodu, to je za očekivati. Naša je zadaća upravo otkriti istinu koja se krije iza tih motiva. Mnogi povjesničari često usmenu književnost zanemaruju ili obezvređuju kao nešto neistinito i nevažno, ali sve nam pokazuje da to zapravo nije tako. Usmena književnost je u mnogo slučajeva svjedok stvarnih događaja iz života u prošlosti i zato nam je ona izuzetno bitna. Naša zadaća je proučavati i čuvati naše narodno bogatstvo i s njime se ponositi. Zato se ovaj rad bavi istraživanjem tradicijske kulture u mom rodnom zavičaju i okolnim mjestima. Nadam se da ću u ovome radu uspjeti prikazati sve što sam naumila i prikupila. Rad smo podijelili u 2 dijela. U prvom dijelu ćemo govoriti o raznim običajima tijekom različitih blagdana tijekom godine. U drugom dijelu ćemo navesti neke priče i predaje koje uglavnom govore o nastanku imena pojedinih mjesta u mom zavičaju te povijesnim ličnostima s kojima je Ljubuški povezan.

U radu ćemo se koristiti podacima dobivenim od triju kazivača, Joze Marinovića, Nade Gadže i Regine Petrović. Koristila sam i neke druge kazivače, ali ostali su samo potvrdili ono što su mi već oni rekli. Nadam se da ću ovim radom uspjeti ostvariti ono što bi trebala biti njegova namjena, a to je da ukažemo na neke običaje i priče o događajima koje su se zbili u mom zavičaju i da samim time uvidimo njihovu važnost za sadašnjost našega života. Usmena književnost zaista jest bitan aspekt naše prošlosti, ali i naše budućnosti. Jer kako Preradović kaže: „*Ljub' si, rode, jezik iznad svega, / U njem živi, umiri za njega! / Po njemu si sve što jesi: / Svoje tielo, udo svieta, / Bus posebnog svoga cvieta / U naroda silnoj smjesi. / Bez njega si bez imena, / Bez djedova, bez vnuka. / U prošasti sjena puka, / U buduće niti sjena!*“. A jezik se u ovoj strofi ne odnosi samo na sam jezik, već i na našu baštinu i kulturu, na našu književnost,

¹ Josip Kekez, Usmena književnost, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., 133.

na naše priče i naše pjesme i naše običaje. To je ono što je potrebno čuvati i ljubiti i bez čega ne možemo dalje.

2. Ljubuški

Da je Ljubuški kraj nastanjen od starih vremena svjedoči nam darovnica bosanskog kralja Stjepana Dabiše, nasljednika loze Kotromanovića. U njoj, 1395.g., kralj Stjepan daruje selo Veljake u Humskoj zemlji svojoj kćeri Stani, a nakon njezine smrti treba ga naslijediti njezina kćer Vladica i njezin muž knez Juraj Radivojević. U darovnici se navode i brojni svjedoci, kao i kletva kojom se proklinje svatko tko isto opovrgne. Darovnica je sačuvana i danas se čuva u Državnom arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu.²

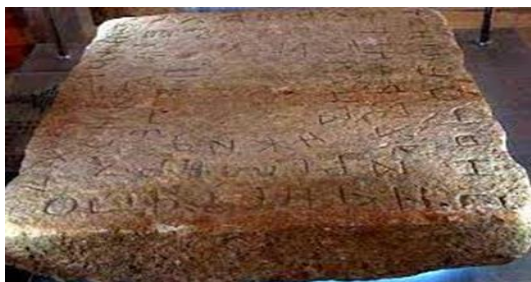
Slika 1 Bosanski kralj Stjepan Dabiša

Slika 2 Darovnica bosanskog kralja Stjepana Dabiše kćeri Stani

Nadalje, o postojanju srednjovjekovnog ljubušskog kraja kao i o njegovu razvoju govori nam i humačka ploča iz 11./12. st. koja svjedoči kako je se i na tim prostorima razvijala glagoljska i ćirilična pismenost.

² Frano Šanjek, Veljačka župa u svjetlu Dabišine povelje, u Markotić A.F. (Ur.) *Ljubuški kraj, ljudi i vrijeme*, znanstveni simpozij, Ziral (Mostar) i Naša djeca d.d. (Zagreb), 1996, 70.

Slika 3 Humačka ploča

Još je mnoštvo arheoloških lokaliteta i nalazišta koji nam svjedoče o srednjovjekovnom životu ljubuškog kraja, od kojih se najviše njih nalazi na Humcu i Veljacima.³ Središnje mjesto Ljubuški ima kada se govori o hercegu Stjepanu Vuksiću Kosači, no o tome će biti više riječi u nastavku ovog rada.

Grad Ljubuški je smješten na brežuljku podno ljubuškog brda Buturovice, uz jugoistočni rub ljubuškog polja, u narodu poznatog i pod nazivom Bajer. Kroz veliki dio polja i uz sam grad prolazi rijeka Trebižat, koja se u određenim dijelovima zove i Tihaljina ili Mlade. Konjhodžić (1974.)⁴ ističe kako je ovo područje zbog svog položaja i plodnog polja u prošlosti privlačilo ljude, tako da je nastanjeno još od starih vremena. Prvi put se samo ime Ljubuški spominje kao posjed Stjepana Vuksića Kosače.⁵ Nakon toga osvajaju ga Osmanlije prvi put 1463 g., a zatim i trajno 1465./66. g. Za vrijeme vladavine Osmanlija, Ljubuški se nalazi u sklopu Hercegovačkoga sandžaka sve do 1717. g. Nakon toga Ljubuški postaje sjedište kapetanije, a 1878. g. pada pod austrougarsku vlast. Poslije je se Ljubuški nalazio u sklopu Kraljevine SHS i Jugoslavije u sklopu različitih banovina i okruga, da bi za vrijeme NDH bio u sastavu župe Hum. Oslobodile su ga partizanske postrojbe početkom 1945.g., a grad je manje stradanje i bombardiranje doživio i tijekom domovinskog rata na samom početku.⁶ Prije nešto više od 3 godine Ljubuški je i službeno dobio status grada. U zadnjem potpunom popisu stanovništva iz 1991. g. navodi se kako općina Ljubuški broji 28 340 stanovnika, od čega 94 % Hrvata. Taj broj je danas vjerojatno manji zbog velikog broja migracija kako tijekom, tako i nakon Domovinskog rata.⁷ Ovaj nam podatak govori o tome kako u ljubuškom kraju živi većinsko hrvatsko stanovništvo, pretežito katolici. Sukladno tome, dosta se

³ *Isto*, 81.

⁴ Mahmud Konjhodžić, *Kronika o ljubuškom kraju*, knjiga prva, Ljubuški, 1974, 48.

⁵ Anđelko Mijatović, *Srednjovjekovne države, Bosansko kraljestvo i Hercegovina u prostoru i vremenu* u Markotić A.F. (Ur.) *Ljubuški kraj, ljudi i vrijeme*, znanstveni simpozij, Ziral (Mostar) i Naša djeca d.d. (Zagreb), 1996, 121

⁶ Ljubuški. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 14. 8. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37765>>.

⁷ *Isto*.

običaja/pjesama/molitvi odnosi upravo na ovu tradiciju koja se veže uz različite blagdane tijekom godine. Upravo o ovim običajima/pjesmama/pričama, će biti više riječi u nastavku ovog rada.

3. Običaji kroz godinu

3.1. Advent

Slavlje adventa datira još iz 4 st. Sama riječ advent dolazi iz latinskog jezika, a često se prevodi kao početak, dolazak, dohod. Advent je razdoblje iščekivanja rođenja Kristova (Božića), a ujedno i razdoblje pripreme za isto. U ovom je razdoblju posebno naglašena pokora i priprava za Kristovo rođenje. Advent se sastoji od 4 nedjelje dočaća koje simboliziraju 4 tisućljeća od stvaranja svijeta do Kristova dolaska.⁸

Posebno obilježje adventa su i svete mise zornice. To su mise koje se održavaju u ranu zoru tijekom cijelog adventa. Kako je zora simbol Kristova dolaska, ustajanjem i odlaskom na zornicu odajemo posebnu slavu Kristu i na poseban način se pripremamo za njegovo rođenje. Zornice se obično održavaju u 6 sati (iako je to ponegdje do sat vremena prije ili kasnije), a obilježava ih i poseban način slavlja gdje se dosta pjevaju pjesme koje su uglavnom posvećene Blaženoj Djevici Mariji.⁹

Tijekom adventa ne održavaju se nikakva slavlja i svadbe. Iznimka je tome, kako i Dragić navodi, blagdan Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije. Osim ovog blagdana osobito se štiju i sv. Barbara i sv. Lucija te sv. Nikola.¹⁰

3.1.1. Sveta Barbara

Sveta Barbara kršćanska je mučenica iz 3. st., a blagdan joj se slavi 4. prosinca. Zbog njezine ljepote otac ju je dao zazidati u kulu. Međutim, Barbara je za vrijeme očeva odsustva čula za kršćanstvo i prihvatila ga te je dala sagraditi još jedan prozor uz postojeća dva (simbol Svetog Trojstva) te načiniti veliki križ. Otac ju je po povratku kada je sve to vidio dao ubiti.¹¹ Iako značajna svetica i jedna od 14 svetaca zaštitnika u nevolji, u našem kraju nije osobito štovana te pri istraživanju nisam naišla na posebne legende, običaje i pjesme upućene ovoj

⁸ Dragić, Marko, Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., 415.

⁹ *Isto*, 415.

¹⁰ *Isto*, 415.

¹¹ Dragić, Marko, Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata, *Nova prisutnost*, 13(2), 2015, 141-162.

svetici. Slično navodi i Dragić koji naglašava kako sv. Barbara nije osobito štovana i kako ne postoje posebne tradiciji vezane za ovaj blagdan u Hrvata u Bosni i Hercegovini.¹²

3.1.2. Sveti Nikola – biskup

Sveti Nikola kršćanski je svetac i biskup rođen u Maloj Aziji u 4.st. Kako mu je stric bio nadbiskup on je zaredio i Nikolu, a kad su stric i njegov nasljednik umrli izabran je za biskupa u Miri. Uz sv. Nikolu vežu se različite legende i običaji. Prema jednoj od legendi, sv. Nikola je čuo za siromašnog plemića koji je imao tri kćeri. Kćeri su bile pred udaju, ali plemić nije imao novca za miraz. Kada je sv. Nikola to saznao on je plemiću novac tri noći ubacivao kroz prozor, dok ga zadnje noći plemić nije otkrio.¹³

Kad je shvatio da je otkriven, sv. Nikola je zamolio plemića da to ostane tajna. Prema drugoj predaji, sv. Nikola je bio u brodu na moru na putu prema Svetoj Zemlji kad je brod zadesila oluja. Kad je sv. Nikola zaprijetio valovima oni su se umirili i brod je sretno stigao do odredišta. Zbog toga je u mnogim krajevima štovan kao zaštitnik putnika i osobito pomoraca.¹⁴ Mnogi putnici se prije puta različitim molitvama i pobožnostima utječu sv. Nikoli da ih zaštiti od nesreće i pogibelji na putu. Takav je običaj prisutan i kod nas, te se prije putovanja, osobito ako je ono veće utječe sv. Nikoli. Poseban je običaj za sv. Nikolu darivanje djece. Naime, upravo prema gore spomenutoj predaji, sv. Nikola je ostavio darove da bi se siromašne plemićeve kćeri mogle udati. Otuda je se razvila tradicija darivanja dobre djece, a ostavljanja šiba lošoj.¹⁵

U nekim mjestima se za darove ostavljaju posebno spremljene čizmice, no prema kazivačima u našem kraju to nije običaj. Blagdan sv. Nikole slavi se 6. prosinca.

3.1.3. Bezgrešno začće Blažene Djevice Marije

Sljedeći po redu blagdan je Bezgrešnog začća Blažene Djevice Marije koji se slavi 8. prosinca. Na taj blagdan slavi se Marijino bezgrešno začće, odnosno posebna milost koju je

¹² Dragić, Marko, Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., 419.

¹³ *Isto*, 419.

¹⁴ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 133.

¹⁵ Dragić, Marko, Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., 419.

Bog ukazao Blaženoj Djevici Mariji te je sačuvao od istočnoga grijeha.¹⁶ Na taj dan se obavezno ide na misu te se moli krunica, kao posebna pobožnost Djevici Mariji.

3.1.4. Sveta Lucija

Sveta Lucija kršćanska je mučenica za vrijeme cara Dioklecijana. Rođena je u imućnoj obitelji na Sirakuzi na Siciliji. Nakon što joj je otac umro majka joj se teško razboljela. Iako su potrošili puno novca na liječnike, majka joj i dalje nije ozdravljala. Zbog toga sv. Lucija odlučuje s majkom poći na grob sv. Agate. Na grobu joj se ukazuje sama sv. Agata i govori joj kako joj je majka ozdravila te kako će po njoj Krist proslaviti Sirakuzu. Po povratku Lucija odlučuje sve svoje imanje razdijeliti siromašnima. Kada vlasti saznaju da je kršćanka pokušavaju je natjerati da se pokloni rimskim bogovima, ali ona to odbija. Vlasti je odlučuju javno osramotiti, no Krist zaštićuje sv. Luciju. Nakon toga su je htjeli živu zapaliti, ali vatra nije dolazila do nje. Prije mučeničke smrti sv. Lucija je prorekla kako će se progoni kršćana ubrzo završiti te kako će Dioklecijan ubrzo umrijeti, što se uskoro i obistinilo.¹⁷

Uz sv. Luciju se veže sijanje pšenice u koju se stavlja božićna svijeća. Pšenica se sije na sv. Luciju kako bi do Božića dovoljno porasla. „*A Svetu Luciju, što ja znam ti jedino ti se uvijek šenica sijala, to je i dan danas. To je šenica u koju se na Božić stavlja svića*“.¹⁸

3.1.5. Materice i Očići

Majke, Majčice ili Majke Nebeske obilježavaju se drugu nedjelju prije Božića, dok se prvu nedjelju prije Božića obilježavaju Očići, Oci, ili Oci Nebeski. U našem je kraju prije, za vrijeme Materica i Očića bio prisutan običaj vezivanja majki/očeva za krevet. Taj običaj nije više prisutan.

¹⁶ *Isto*, 421.

¹⁷ Helena Dragić, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica. Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., 244

¹⁸ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

„Prije Božića 3. nedjelju došašća su materice, a 4. nedjelju došašća su očići. Tada je prije bilo da se dica ujutro ustanu prije roditelji i svežu im noge za krevet, majkama na materice, a očevima na očiće.“¹⁹

3.2. Badnjak

Dragić navodi kako je Badnjak po svojoj folkloristici, obredima i običajima koji se vežu uz njega jedan od najbogatijih dana u godini.²⁰ Sam naziv Badnjak upućuje nas da je riječ o bdijenju, tj. pripremi za Kristovo rođenje. Običaji koje vežemo uz Badnjak možemo podijeliti na one vezane uz Badnje Jutro i Dan te na one vezane uz Badnju noć, tj. večer. Prema Dragiću Badnje Jutro i Dan karakteriziraju: „*djeca – jutarnji čestitari (kvočke, položaj, badnjičari); obredi, običaji i divinacije vezane uz drvo badnjak; post i priprava hrane za Božić; pravljenje božićne svijeće; gobinjanje (kićenje) zelenilom, najčešće bršljanovim, maslinovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja; koledanje i veselanje; blagoslov ovaca; glorijsani; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; divinacije*“,²¹ dok Badnju večer karakterizira: „*gobinjanje, slama, božićni bor (jelka), božićne jaslice, božićne svijeće, badnja večera, blagoslov ovaca, večernja molitva, bdijenje, ophodi, čestitanje, zdravice, pjesme, koledanje, krjesovi*.“²²

Iako nije obavezan, u našem zavičaju se sačuvao običaj posta i nemrsa na Badnji dan.²³ Iznimka je ovog posta jedino ako Badnjak pada na nedjelju „*jer nedjelja i blagdani ne trpe posta*“. Iako je post, na Badnjak se priprema većina hrane i kolača za Božić. Osobito je važna priprema kruha koji mora biti posebno iscrtan. U nekim krajevima na Badnjak prisutni su i običaji koledanja.²⁴ Krajem Badnjeg dana prisutan je običaj kićenja kuće, štala i ostalih pomoćnih objekata, ako ih ima, bršljenom,²⁵ dok domaćica kuće moli i škropi sve blagoslovljenom vodom. Nakon toga slijedi glavni događaj Badnjeg dana, a to je unošenje

¹⁹ Isto

²⁰ Marko Dragić, Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi, *Crkva u svijetu*, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 68.

²¹ Marko Dragić, Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., 400.

²² Dragić, Marko, Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., 439.

²³ Marko Dragić, Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., 408.

²⁴ Dragić, Marko, *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 1, Split, 2008, 25.

²⁵ Braica, Silvio, Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004., 14.

Badnjaka. Badnjak priprema i unosi domaćin kuće, a priprema se uglavnom od hrastova drveta. Da se badnjak najčešće pravi od drva hrasta navodi i Dragić.²⁶ Domaćina se pri ulasku prigodno pozdravlja i posipa kukuruzom. Taj kukuruz se ostavlja na podu kuće sve do ujutro.

Nakon unošenja Badnjaka slijedi molitva (najčešće nekoliko Očenaša i Zdravo Marija i Slava Ocu s različitim namjenama – za pokoj duša i čistilištu, za zdravlje i blagoslov obitelji, za zaštitu od neprijatelja, za zahvalu Bogu...). Po završetku molitve čeka se ponoćka. O Badnjaku i običajima vezanim uz njega nam je kazao Jozo Marinović 2017.g. u Vašarovićima i to sljedeće:

„Na Badnji dan ti se cijeli dan priprema hrana i kolači za Božić ko i danas. Također ti se priprema božićni kruh koji se prije pečenja mora posebno iscrtati. Ali ti se ništa nije smijelo probati jer je to post i nemrst. Na Badnji dan bi ti se bršćenom kitilo sve, kuće, štale, i svinjaci. Prije polaganja badnjaka predvečer bi ti se vršila molitva i blagoslivalo bi se kuće, njive, štale. Sva čeljad bi molila neprekidno dok domaćica kuće ne bi obašla, te blagoslovila i poškopila sve oko kuće, znači i štalu i njivu i kuću i još nešto osim toga ako ima. Poslije toga, kad bi se završilo s molitvom kad dođe domaćica kuće, onda bi domaćin kuće ustao i treba unijeti badnjak. Badnjak ti je obično bijo od hrastova drveta ili duba, kako hoćeš. Domaćin ti se tada sprema za ući u kuću, dok ustali ukućani pripremaju kukuruz. On ulazi u kuću i govori: „Valjen Isus! Na dobro vam došla Badnja večer i porođenje Isusovo“. Ukućani mu tada odgovaraju: „Vazda Isus! I s tobom Bog da zajedno“ i istovremeno ga posipaju kukuruzom. Badnjak se stavlja u ognjište i onda se moli. A kukuruz ti ostaje na podu kuće i ne smije se mesti sve do ujutro. Nakon toga ide večera i onda opet molitva i zdravica. Na Badnju večer ti je svak kod svoje kuće ne ide se nigdi. Tek poslije ovoga ti se ide na ponoćku. Većina mladih ti je išla na ponoćku, jer ti nije bilo ko danas, ponoćka ti je bila u župnoj crkvi samo, a to ti je na Humcu. Išli su ti i stariji koji su mogli naravno. Nakon povratka s ponoćke bi se išlo odmarati“.²⁷

Nada Gadže kaže da su slični običaji paljenja badnjaka i odlaska na ponoćku bili prisutni i kod nje.

²⁶ Marko Dragić, Badnja noć u folkloristici Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina* 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., 230.

²⁷ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

3.3. Božić

Božić je uz Uskrs jedan od najvećih kršćanskih blagdana. Za razliku od Uskrsa uvijek je se uz njega vezivalo mnogo više običaja te je izazivao veće oduševljenje i radost u narodu. Sva hrana koja se pravila na Božić morala je biti obilatija nego inače.²⁸

„Ujutro na Božić ti se prvo ustane i tko ima namiri sav hajvan, i to se dadne obilnije pošto je blagdan. Tako i domaćica priprema malo bolji ručak, ako su i siromašniji, jer je blagdan i red je svakoga počastiti. Nakon toga se ide na svetu misu. Nakon mise kad se dođe kući prvo se upali svića, koja se stavila u sredinu one šenice što je zasijana na svetu Lucu. Tada ti se pomoli i zahvali Bogu i onda se jede. Nakon ručka ti se završava molitvom i onda gašenjem sviće. A svića ti se gasila tako što bi se kora kruva umočila u crno vino i onda bi se napravio znak križa nad svićom. To je radio domaćin kuće ili onaj tko je vodio molitvu. On ti onda popije to vino, a koru kruva koja je bila umočena u vino i kojom je ugasija sviću ostavi do sutra ujutro kad je mora pojesti. A svića i šenica bi ti se ostavili sve dok svećenik ne dođe i ne blagoslovi kuću, to je znalo biti i do Sveta Tri Kralja. To ti neki i danas rade još, a neki ti više uopće ne sijaju pšenicu, već ti samo u posudu stave kukuruz i odmah stave sviću u sredinu.“²⁹

Nada je uz navedeno dodala kako je se na Božićnu misu išlo pjevajući: „>Božić nam je, / drago nam je, / veselo... < ili >U Božića tri nožica, / udri tamo, dođi vamo<. Nakon mise bi išli kući i bio bi ručak. Kasnije bi se okupljalo i hodalo po selu, te čestitalo Božić.“³⁰

Nakon Božićne mise i ručka su u različitim krajevima prisutni različiti čestitarski ophodi i običaji.³¹ Prema kazivačima kod nas se ide čestitati Božić samo u nekim selima, dok se u drugim ide tek na Stjepandan jer se na Božić i Badnjak ne ide od kuće.

Regina Petrović kaže kako je se kod njih na Božić na misu nosila hrana na blagoslov. Nosila se rakija, suhe smokve, orasi i kolačići u ćelimaćama (izraz za tadašnje torbe). Nakon mise bi se si skupili i čestitali Božić jedni drugima, i djevojke i momci. Djevojke bi se zatim kitile grotuljama. Za grotulje je Regina rekla da su to jabuke kroz koju se provuče kanava, pa zatim šećer i suhe smokve. Ako je se neka djevojka svidjela momku, on bi joj onda uzeo

²⁸ Vojinović Traživuk, Branka, Jedan etnološki pogled na Božić, *Ethnologica Dalmatica* 26, Split, 2019, 15.

²⁹ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

³⁰ Kazala Nada Gadže 2017. godine u Prćavcima.

³¹ Dragić, Marko, Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja, *Croatica et Slavica Iadertina* 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., 189-230.

grotulju. Ako se desi obratna situacija, odnosno ako djevojci sviđi neki momak, ona bi onda bacala jabuku na njega. Nakon toga bi oni malo upoznali i šetali zajedno. Regina također navodi da se kod njih nakon ručka ide u selo gdje se svi skupe pa stari seljani igraju kolo. Svi zajedno se do večeri vesele, pjevaju i igraju kolo.³²

3.4. Sveti Stjepan Prvomučnik

Sveti Stjepan Prvomučnik prvi je kršćanski mučenik iz 1. st. Bio je jedan od sedmorice đakona koje su izabrali i ustanovili apostoli nakon Kristove smrti jer im je trebala pomoć. Sv. Stjepan je gorljivo navješćivao Evanđelje i Radosnu Vijest, no to je ubrzo zasmetalo Židovima koji su ga lažno optužili da govori protiv Mojsija. U Damasku, kad je govorio ispred poganskog svećenika, svojim je govorom razjario ljude koji su ga istjerali ispred zidina i odlučili kamenovati. Prije smrti zamolio je Gospodina da im oprostí „zato što ne znaju što čine“. Jedan od svjedoka kamenovanja bio je i Savao, jedan od najgorljivijih progonitelja kršćana, koji je kasnije na svom putu za Damask doživio čudesno obraćenje i postao najveći zagovaratelj kršćanstva te je najviše širio Evanđelje među poganima.³³

Sveti Stjepan Prvomučnik osobito je štován. Njegov spomendan se slavi prvi dan nakon Božića, odnosno 26. prosinca. U narodi su popularni različiti nazivi pa tako se ovaj dan spominje kao Stjepanovo, Stipanovo, Stipanja, Stipanje, Stjepanje, Stipandan, Stipandan Božićni (kako bi se razlikovao od njegovog spomendana 3. kolovoza), Stepandan, Stipajdan, Štefanje, Šćepandan.³⁴ Sv. Stjepan se slavi još od 4. st., a prema Dragiću štovanje sv. Stjepana Prvomučnika ogleda se u crkvama, kapelama, župama, bratstvima i bratovštinama i drugim institucijama posvećenim tome svecu te zavjetima, škropljenju blagoslovljenom vodom kuća, štala, dvorišta, hodočašćima, odlascima na svetu misu, procesijama, molitvama, brguljama, pjesmama, narodnim veseljima.³⁵

Crkva u selu Vašarovići blizu Ljubuškoga, odakle sam i ja, je također posvećena sv. Stjepanu Prvomučniku tako da se sv. Stjepan štuje kao zaštitnik sela.

„Ujutro je misa u 11 sati nakon koje slijedi procesija oko groblja. Taj dan dolaze prijatelji i rodbina koje domaćini cijeli dan ugošćuju. Čestita se Božić i sv. Stjepan, pjeva se i igra kolo. Danas je to malo izgubljeno. Još ujutro domaćin kuće ne smije zaboraviti pojesti

³² Kazala je Regina Petrović 2021. godine u Klobuku.

³³ Dragić, Marko. Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini, *Ethnologica Dalmatica* 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., 38.

³⁴ *Isto*, 45.

³⁵ *Isto*, 46/47.

onu koru kruha s kojom smo ugasili božićnu svijeću“.³⁶ Dragić za običaj štovanja sveca kao zaštitnika sela/mjesta navodi naziv brgulja. „*To je zajednička svetkovina župe, sela ili obitelji koji slave određenoga sveca, svoga nebeskoga zaštitnika. Svako selo ima svoju brgulju, blagdan sveca zaštitnika, kojemu je posvećena župna crkva, a pojedini zaseoci slave i blagdan sela kojemu je u njihovu zaseoku posvećena manja crkva ili kapela*“.³⁷

3.5. Sveti Ivan evanđelist

Sveti Ivan apostol je i evanđelist, te prema Bibliji učenik kojeg je Isus posebno ljubio. Na Veliki Petak Isus mu povjerava i svoju majku, Blaženu Djevicu Mariju. Sv. Ivan je autor Evanđelja po Ivanu, te tri Ivanove poslanice i Otkrivenja. Jedini je apostol koji nije umro mučeničkom smrću nego je doživio duboku starost. Spomendan mu se slavi drugi dan iza Božića, 27. prosinca. Kako je sveti Ivan zaštitnik susjednog sela, nakon mise se ide kod rodbine i prijatelja. Čestita im se Božić i sv. Ivan te se zajedno slavi, igra i pjeva.³⁸

3.6. Nevina dječica

Poslije sv. Ivana, treći dan iza Božića slijedi blagdan Nevine dječice. „*To je dan kada se katolici prisjećaju Herodova pokolja dječaka od dvije godine i na niže, misleći da će tako među dječacima ubiti i Isusa Krista. Spomendan se svetkuje od prve polovice 5. stoljeća. Od 9. stoljeća do 1955. godine spomendan je imao svoju Osminu. Crkva nevinu dječicu slavi kao mučenike koji su u raj. Od 10. stoljeća spomendan Nevine dječice blagdan je ministranata, subđakona i učenika*“.³⁹

Vulić napominje kako se naziv Nevina dječica koristi u malo krajeva gdje su Hrvati te kako su popularniji nazivi Mladenci ili Mladinci, a nekim mjestima se koristi naziv Herodeševo ili Šibarevo po običaju šibanja djece na taj dan.⁴⁰ Običaj šibanja djece bio je prisutan i ljubuškom kraju, kako bi se djeca prisjetila krvoprolića nad Nevinom dječicom.⁴¹

³⁶ Kazao Jozo Marinović 2021. g. u Vašarovićima.

³⁷ Dragić, Marko. Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini, *Ethnologica Dalmatica* 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., 52.

³⁸ Kazao Jozo Marinović 2021.g. u Vašarovićima.

³⁹ Marko Dragić, Sveta nevinu dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji. *Ethnologica Dalmatica* 28. Split, 2021., 51-52.

⁴⁰ Vulić, S. (1993). O nekim pučkim imenima blagdana Nevine dječice. *Folia onomastica Croatica*, (2), 100

⁴¹ Kazao Jozo Marinović 2021.g. u Vašarovićima.

3.7. Stara godina (Silvestrovo)

Sv. Silvestar prvi je papa koji je umro prirodnom smrću. Iznimno je značajan zato što je živio u vremenu mučenja i pogubljenja mnogih kršćana te je u njegovo vrijeme car Konstantin I. Veliki Milanskim ediktom proglasio kršćanstvo slobodnom religijom. Upravo je on, iste godine, i krstio samog cara. Papom je postao godinu dana nakon i bio je papa sve do svoje smrti skoro 22 godine nakon. Spomendan mu se slavi 31. prosinca. U narodu je taj dan poznat kao Silvestrovo ili Savistrovo. Uz njegov život i djelovanje se vežu različite legende, a Hrvati ga štiju i obilježavaju različitim vjerskim običajima i obredima, molitvama i misama zahvalnicama, maskiranim ophodima, paljenjem krijesova, antropejskim obredima te koledarskim ophodima i proricanjima.⁴²

Rekli smo kako se uz sv. Silvestra vežu različite legende. Jedna od tih legendi govori kako je car Konstantin proganjao sve kršćane, zbog čega je sv. Silvestar morao otići iz grada i sakriti se u planini. Zbog njegove okrutnosti, Bog je cara Konstantina kaznio teškom bolešću. Jedini način da se izliječi bio je da se okupa u kadi punoj krvi koji bi dobio rezanjem grla 3 000 male djece. Kada je htio krenuti na mjesto gdje se to trebalo odviti, ugledao je majke koje su došle plakati zbog svoje djece. Kad je shvatio da će toliko nevinih umrijeti za njegovo ozdravljenje rekao je da bi to bilo okrutno zdravlje. Dekretom je zabranio da itko dira djecu i odredio najstrožu kaznu za nepoštivanje toga. Kada je Bog vidio kako se Konstantin odvratio od krajnje okrutnosti, u snu mu šalje sv. Petra i Pavla koji mu govore da ako želi ozdraviti mora poslati u planinu gdje se skrivao sv. Silvestar kako bi ga on krstio. Kada je sv. Silvestar vidio da dolaze carevi ljudi prvo je mislio da su ga pronašli i da mu prijeti mučenička smrt koju je bio spreman podnijeti za Gospodina. Sv. Silvestar otišao je do cara Konstantina i on mu je ispričao svoje ukazanje te mu je Silvestar pokazao sliku sv. Petra i Pavla što je Konstantin potvrdio.⁴³ Nakon toga je se car pokajao te priznao svoje grijeha i da desetinu posjeda Crkvi.

3.8. Nova godina

Novoj godini se u prošlosti pridavala velika važnost. Uz nju su bili vezani različiti koledarski i čestitarski ophodi, te antropejski obredi i običaji. Nova Godina je započinjala,

⁴² Marko Dragić, Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, 303-323.

⁴³ *Isto*, 307.

odnosno Stara Godina je završavala molitvom i blagoslovom te škropljenjem ljudi, blaga, kuće i štale:

*„Čestitalo se rukujući i ljubeći uz riječi Na dobro vam došla Nova godina. U Bosni i Hercegovini, a i drugdje kod Hrvata, najčešći je odgovor bio I s tobom Bog dao zajedno. Na taj su dan djeca dobivala jabuke u koje su stavljani novci. I na taj dan bi se stari svijet prisjetio svojih najmilijih te bi se rasplakao“.*⁴⁴

Po kazivanju Joze Marinovića na Novu Godinu su bili prisutni sljedeći običaji koji su se održali sve do danas:

*„Nova godina se čekala u kućanstvu s obitelji, i susjedima i rođacima, ako su došli. Častilo se, jelo i pivalo sve do u kasne sate. Ujutro se prvo namirio hajvan⁴⁵ i to malo obilnije, pošto je blagdan, a onda bi se išlo na misu. Nakon mise bi se svi zadržali i jedni drugima čestitali novu godinu, kolegice kolegicama, prijatelji prijateljima, a rođaci rođacima sa željom da bude bolja ova nego ona prošla. Nakon svete mise opet bi se došlo kući domaćica bi spremila ručak. Kad bi se postavio ručak, domaćin kuće bi se ustao i prekrstio. Rekao bi da bude svako dobro svima od ljudi, od godine, i od Boga i da bude napredna godina. Nakon ručka opet bi se pomolili Bogu i zahvalili na darovima koje su blagovali kroz ove sve blagdane i u prošloj godini što nam je Bog da, da nam dadne i bolju hranu, i zdravlje i piće u novom ljetu mladome“.*⁴⁶

3.9. Sveta Tri Kralja

Prilikom prolaska Izraelaca kroz moapsku zemlju, prorok Balaam im je rekao proročanstvo prema kojemu će se roditi kralj i kako će prilikom rođenja na nebu svijetliti čudnovata, dosad neviđena zvijezda. To proročanstvo se obistinilo kada se prilikom Isusova rođenja u Betlehemu na nebu pojavila čudnovata zvijezda repatica. Ta je zvijezda bila znak da je rođen kralj, te ujedno zvijezda vodilja do mjesta na kojem se on nalazi za Sveta Tri Kralja. Prema predaji, Sveta Tri Kralja bila su mudraci, knezovi ili kraljevi iz kaldejske zemlje ili Arabije, a poznati su pod nazivom Gašpar, Melkior i Baltazar. Kada su vidjeli zvijezdu znali su da je ona označava mjesto na kojem se rodio pravi kralj pa su odlučili ponijeti darove i doći

⁴⁴ Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 148/149

⁴⁵ Hajvan – stoka.

⁴⁶ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

i pokloniti se. Prema predaji, ne znajući jedan za drugoga krenuli se na put te se sastali pred Jeruzalemom. Kao darove su prinijeli zlato, tamjan i smirnu. Kada je kralj Herod saznao za zvijezdu te rođenje novog kralja, uplašio se za svoje prijestolje pa je potajno pozvao mudrace sebi. Rekao im je da zna za novorođenog kralja, da ga vide pa da se vrate i da i njemu kažu gdje se nalazi jer mu se i on želi pokloniti. Mudraci su otišli i poklonili se Isusu te se mu prinijeli darove, međutim u snu su primili upute od Boga da se ne vraćaju Herodu. Nakon toga su se drugim putem vratili u svoju zemlju.⁴⁷

Postoji mnoštvo narodnih običaja i obreda koji se vežu uz Sveta Tri Kralja. Neki od tih običaja se ponavljaju, npr. rade se za Badnjak, na Božić, na Novu Godinu i Na Sveta Tri Kralja. Negdje se na Sveta Tri Kralja pali svijeća, pjevaju iste pjesme i mole iste molitve te jede ista hrana kao na Badnjak, Božić ili Novu Godinu. Za Sveta Tri Kralja je još popularan naziv i Vodokršće jer se na taj dan nosi voda u crkvu na misu gdje se blagoslivlja. Ta voda se čuva za posebne dane, kada se njome škrope i ljudi i kuća i štala. Popularan je i naziv Bogojavljenje, jer se Bog obratio mudracima. Sveta Tri Kralja označavaju prestanak Božićnog vremena. Tada se uglavnom iznosi božićni bor te skidaju božićni ukrasi.⁴⁸ Uoči Sveta Tri Kralja ili na sam blagdan običaj je da dolazi svećenik blagosloviti kuću i sve u njoj. Prema Dragiću do 80-ih godina prošlog stoljeća postojao je običaj da svećenik na vrhu unutarnje strane ulaznih vrata kredom napiše G+M+B (što su početna imena kraljeva) te uz to i broj nove godine. Danas se umjesto pisanja stavlja naljepnica s likom kraljeva te isti natpis.⁴⁹ Za Sveta Tri Kralja Jozo Marinović je rekao sljedeće:

„Za Sveta Tri Kralja svi znamo da su došli i poklonili se našem Spasitelju Isusu, a zvali su se Baltazar, Melkior i Gašpar. Slave se 06.01. Do tada obično ili na taj dan dođe svećenik i blagoslovi kuću i svu čeljad u njoj i sav hajvan i sve blago njezino, poškropi blagoslovljenom vodom i pomoli se zajedno s ukućanima, dok gori ona svijeća od Božića. Nakon blagoslova šenica⁵⁰ se baci kokošima,, a svića se ostavi i za iduću godinu ako se nije potrošila. Na Sveta Tri Kralja bi se posebno išli na misu, i onda bi se u crkvi na misi blagoslivala voda i sol koja se kasnije koristi kroz cijelu godinu. To bi se radilo tako što

⁴⁷ Marko Dragić, Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji, *Crkva u svijetu* 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., 96-98.

⁴⁸ *Isto*, 98

⁴⁹ *Isto*, 108.

⁵⁰ Šenica-pšenica

*bi svećenik dok blagosliva rekao da se u vodu stavi prstohvat soli. Nakon toga bi se išlo kući“.*⁵¹

3.10. Kalandora ili Svijećnica

Dragić navodi kako je uloga svijeće u kršćanstvu višestruka te kako se ona koristi još od samih početaka. Za vrijeme prvih kršćana, koji su se zbog učestalih progona i mučenja morali skrivati u katakombama, svijeća je predstavljala svjetlost. Oni su se služili njome kako bi pred zoru za vrijeme bogoslužja imali svjetlosti. Izgled svijeće, njezina uporaba te broj svijeća govore nam o crkvenom učenju te simboliziraju različite stvari:

*„Jedna svijeća je simbol vjere u jednoga Boga i Spasitelja, dvije svijeće predstavljaju Boga i čovjeka, tri simboliziraju vjeru u Presveto Trojstvo. Šest svijeća na oltaru predstavlja neprekidnu molitvu Crkve i vječno svjetlo u svetištu. Sedam svijeća znakom su sedam sakramenata. Svijeće kod euharistijskog obreda predočuju Kristov dolazak u pričesti. Uskrsna je svijeća znak uskrsnuloga Krista. Biskupova svijeća vjernicima daje na znanje da biskup predvodi euharistijsko slavlje. U Bibliji se svijeća i svijećnjak spominju sedamdesetak puta“.*⁵²

Svijećnica ili Kalondora ili Prikazanje Gospodinovo blagdan je koji se slavi 02. veljače. Na taj se dan u crkvu nose svijeće na blagoslov te se često održava i procesija u „znak svjetla božanske objave koju donosi Isus Krist“.⁵³ Za Svijećnicu je Jozo Marinović kazao sljedeće:

*„Kalandora, to ti je 02. 02. Tada ti je blagoslov svića i tada ti se rade samo nužni kućni poslovi, nahrani se di ima marve, odnosno stoke i onda ti se ide u crkvu i nose se sviće. Poslije kad se vratimo, opet za ručak se pomoli i poslije ručka isto.“*⁵⁴ Nada je još rekla: *“ kod nas ti još po završetku mise svećenik „grliča“ narod tako što im stavi dvije svijeće pod vrat i moli neku molitvu za zdravlje grla, protiv prehlade. To ti nije samo u nas, već kako ja znam diljem Hercegovine i dan danas“.*⁵⁵

⁵¹ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

⁵² Dragić, Marko. Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata, *Crkva u svijetu* 45 (4), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2010., 467.

⁵³ *Isto*, 478.

⁵⁴ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

⁵⁵ Kazala je Nada Gadže 2017. godine u Prćavcima.

3.11. Maškare

Prema Dragiću razdoblje od Očića do Čiste Srijede u narodu se zove mesoija. Završetkom božićnih blagdana, sa Sveta Tri Kralja, slijedi razdoblje poklada ili karnevala koje traje sve do Čiste Srijede. Najintenzivniji se pokladni običaji očituju tri dana neposredno prije Čiste Srijede, a to su Velika Pokladna Nedjelja, ponedjeljak i Pokladni utorak. Za vrijeme poklada narod se ima još malo priliku izludirati i dobro pogostiti prije Čiste Srijede kojom počinje Korizma, odnosno razdoblje posta, molitve i odricanja.⁵⁶

Maskiranje svoje podrijetlo vuče još iz vremena prije kršćanstva. Prema Dragiću mladi su prije maškarakali šarajući lice ili stavljajući na njega krpe.⁵⁷ Često je se događalo i da se muški zamaskiraju u ženske i ženske u muške te bi tako hodali po selu da ih se ne prepozna. Maskare su imali običaj hodati po selu od kuće do kuće tražeći darove, a kasnije bi te darove međusobno dijelili. Pokladni utorak zadnji je pokladni dan prije Čiste Srijede. Tada bi se najčešće odvijao ophod maškara. Taj ophod karakterizirali su: „*zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare (mačkare), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke, a to pokladne ophode čini apotropejskim*“.⁵⁸ Dragić navodi kako se u mostarskom kraju pripovijeda u postanku maškara i to na sljedeći način: „*Bila neka siromašna udovica, imala sinove. Ispekla kolače i pripremila što je imala slatkiša. Pođe kod nekih poznanika i rekne djeci: Nemojte ovo dirati, ovo je za poklade. To su saznali neki iz susjedstva, namaškare se, dođu djeci i reknu: 'Mi smo pokladi.'* Djeca dadnu sve što su imala. I otada se slave maškare“.⁵⁹

U ljubuškom kraju maškare su se najčešće mazale sastruganom mrčom sa bronzina u kojem se kuhala hrana na ognjištu. Oblačila bi se stara rutava roba, a muškarci bi se presvlačili u žene i obratno. Mačkare su sa sobom nosile lug koji bi bacale po ljudima koji su im bili dosadni. Često su znali nositi sa sobom i dodatnu mrču kako bi kad bi rukovali to stavili da ostane drugoj osobi.⁶⁰ Za mačkare Nada Gadže kazala je sljedeće:

„*To ti je nedilja prije Čiste Srijede. Tada bi dica iz područnih škola koje bi to organizirale, išla u povorci kroz grad. Na trgu bi bila proslava. Gradonačelnik bi preda*

⁵⁶ Dragić, Marko. Velike poklade u folkloristici Hrvata, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., 158.

⁵⁷ Isto

⁵⁸ Isto

⁵⁹ Isto, 158.

⁶⁰ Isto, 161.

ključeve grada nekom od mačkara i svi bi se zabavljali. To ti je nedilja. A u utorak bi ti dica odala po kućama i kupila pare, neće ništa osim para, ni kolača ni jaja, pa bi im to i dali. Uvečer na domu u Trebižatu bude proslava, spaljiva se skulptura, to ti je netko koga optuže za sva zla koja su se dogodila. I na kraju bude dodjela nagrada za najbolje mačkare koje su sudjelovale u povorci u nedilju što je bila“.⁶¹ Jozo Marinović je kazao: „To ti je veliko slavlje isto. Odalo bi se namačkaran po kućam po selima i pare bi se skupljalo i staro i mlado. I onda bi se zajedno družilo i ilo i pilo obično bi se pravili uštipci. Tada ti se treba izludovati, jer dolazi vrijeme korizme, kad ti treba biti ponizan i pokoran. Zato su mačkare, ni zbog čega drugoga.“⁶²

3.12. Čista srijeda

Čistom Srijedom završava pokladno vrijeme i počinje vrijeme korizme, 40 dana pripreve za Uskrse, najveći kršćanski blagdan. Čista Srijeda označava početak razdoblja posta, molitve i odricanja. Tako je i na samu Čistu Srijedu obavezan post i nemrs. Na misi tad svećenik posipa narod pepelom govoreći „*Sjeti se čovječe da si prah i da ćeš se u prah vratiti*“. Čistom Srijedom započinje i korizmeni post.⁶³ Za Čistu Srijedu Jozo Marinović je kazao sljedeće:

„Čista srijeda, to ti je Pepelnica. To ti je post i nemrst. Mi svi vjernici toga smo ti se uvijek striktno držali. Tada ti se na svetoj misi vrši pepeljanje. Svećenik stavi malo pepela ljudima na glavu govoreći „čovječe, sjeti se da si prah Božji i da ćeš se u prah pretvoriti“. To ti je to uglavnom za pepelnicu. Tada isto svi odluče čega će se odreći u Korizmi, 40 dana, sjećajući se kako je Isus proveo četrdeset dana u pustinji posteći“.⁶⁴

3.13. Korizma

Kao što smo već naveli Korizma započinje blagdanom Čiste Srijede ili Pepelnice i traje sve do Velikog Petka. Traje 40 dana (pritom ne računamo nedjelje). To je razdoblje dubokog promišljanja, o sebi, o vlastitom odnosu s Bogom, to je vrijeme molitve, posta i odricanja te vrijeme pripreve za Uskrs. Postom u korizmi se prisjećamo kako je Isus 40 dana boravio u pustinji i tamo postio, dok odricanjem od onoga što volimo prikazujemo svoju žrtvu Isusu koji

⁶¹ Kazala je Nada Gadže 2017. godine u Prćavcima.

⁶² Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima

⁶³ Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 153.

⁶⁴ Jozo Marinović kazao mi je 2017. godine u Vašarovićima kod Ljubuškoga.

je za nas podnio onu najveću, dao je svoj život. U vrijeme korizme post petkom je obavezan uz odlazak na Put križa, ali u narodu se često posti i drugim danima osim nedjelje. Neki znaju postiti i cijelu korizmu. Također, ono što je važno naglasiti je da za vrijeme korizme nema nikakvih slavlja, svadbi ili igranki. To je vrijeme molitve i posta te sjećanja na Kristovu žrtvu.⁶⁵ Za korizmu Jozo Marinović je kazao sljedeće:

*„Za korizmu ti je važno samo da se svi drže onoga čega su se odrekli, jedino ti nediljom toga nema, jer je nedilja dan odmora. I svaki petak ti je put križa, to je sve isto i danas. I za korizmu ti je još važno da ti tada ne bude krštenja, ni vjenčanja, jer je to vrijeme pokore, a ne slavlja. To ti se sve obavlja poslije korizme. Danas ljudi malo manje drže do toga“.*⁶⁶

U korizmi se molila sljedeća molitva:

*„O, Isuse, željo moja,
tebe želi duša moja,
duša moja, tijelo moje.
Duša leti, tijelo trepti,
sjajan Isus progovara:
„Koja bi se duša našla,
ove riječi govorila
ovih dana korizmenih,
svaki danak po jedanput,
a u petak po pet puta,
a u subotu šest puta,
u nedjelju sedam puta,
tri bi duše sahranila:*

⁶⁵ Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 153

⁶⁶ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

*jednu dušu oca svoga,
drugu dušu majke svoje
i sam svoju tko govori,
bila bi mu u milosti
kano sunce u sjajnosti.“*
*O, Isuse, budi hvaljen
po sve vijeke vijekom, amen“.*⁶⁷

3.14. Babini dani

U našem kraju se zadnja tri dana veljače i prva tri dana ožujka zovu Babini dani. Jozo Marinović kaže da se za Babine dane još koristi izraz: „*tri dni vlaška, tri dni veljače*“. On navodi kako:

*„Tada ti ne valja ići nigdi jer zna biti velika bura i nevrime tih šest dana. To je dobilo naziv tako što je jedna baba išla u to doba i govorila: „idem na vranića za mladića“⁶⁸. Pošto je bilo nevrime i hladno, baba se smrznula na tom konju i nikad se nije više vratila. Zato se zovu Babini dani“.*⁶⁹

Prema kazivaču tih se dana treba čuvati, jer tada zna biti velika hladnoća, a uz to često puše i jaka bura.

3.15. Sveti Josip

Sveti Josip Marijin je muž i zaručnik te Isusov poočim. Omiljeni je svetac u kršćana diljem svijeta, a zaštitnik je Hrvatske, tako da mu se Hrvati posebno utječu. Prema Bibliji, Josip je potomak kralja Davida kojom je Bog obećao da će od njega, tj. od njegove loze poteći Mesija. Na hebrejskom riječ Josip znači „*neka Bog pridoda*“. O Josipovu životu se malo toga zna. Inače, u Evanđeljima se navode njegove riječi. Zna se kako je bio zaručnik Blažene Djevice Marije. Kad je Marija zatrudnila, Josip ju je htio ostaviti, međutim javlja mu se anđeo

⁶⁷ Anica Luburić, r. Knezović iz Radišića prema Marks, Ljiljana, Najljepše molitve naših starih, Verbum, Zagreb, 2019., 15.

⁶⁸ Idem na vrancu, konju, tražiti mladića.

⁶⁹ Jozo Marinović kazao mi je 2017. godine u Vašarovićima kod Ljubuškoga.

u snu koji mu govori da to ne čini. Sv. Josip sluša Božju riječ te uzima Mariju za svoju ženu, čime se obistinjuje proročanstvo kako će Mesija poteći iz Davidove loze. Sv. Josip bio je iz Nazareta, prema Bibliji tesar ili zanatlija. Zbog popisa stanovništva, netom prije Isusova rođenja morao se zaputiti u Betlehem. Tamo se rađa Isus. Tu mu se ponovno javlja anđeo u snu te ga upozorava na opasnost koja im prijete od Heroda te ga upućuje da bježi u Egipat. Sv. Josip odmah uzima Mariju i Isusa te odlazi Egipta, a rodni kraj se vraća tek nakon nekoliko godina kada mu anđeo javlja da je Herod umro. Zadnji put sv. Josip se u Biblije spominje kad je Isusu bilo 12 godina. Njih troje su zajedno išli u Jeruzalem, a Isus se u jednom trenutku odvojio od njih pa su ga tražili. Prema predaji sv. Josip je ubrzo nakon toga umro i to na rukama Marije i Isusa.⁷⁰

Sveti Josip se slavi kao zaštitnik obitelji, očeva, djece, kao zaštitnik putnika i prognanika, kao zaštitnik mladih te kao zaštitnik zanatlija. Osobit je običaj na sv. Josipa i još neke blagdane prije bilo križićanje. Križićanje je poseban postupak kojim se uglavnom na ruku žene iscrtavao crni križ. Za vrijeme turske vladavine ovim prostorima, ljudi su vjerovali da ih samo Bog može spasiti. Turci su predstavljali posebnu opasnost za žene, jer su često dolazili i uzimali mlade kršćanke, a tu je i pravo prve bračne noći o kojemu će više riječi biti kasnije. Prema predaji križićanje je nastalo kada je u neko cincarsko selo došao beg te zatražio Cincarevu kćer za ženu. Kako nitko nije smio odbiti bega zbog straha za život, otac je begu rekao da dođe za mjesec dana kada pripremi sve za svadbu. Kada je se beg vratio imao je što vidjeti: otac je kćeri na sredini čela istetovirao križ. Kad je to beg vidio bio je ljut, ali nije mogao ništa te je otišao. Nakon toga je u cincarskim selima bio običaj da sve djevojke tetoviraju križ na čelu i rukama.⁷¹

Ponegdje križićanje nisu obavljale samo djevojke nego i mladići u dobi od 13 do 16 godina kako bi se zaštitili od danka u krvi. Križićanje se vršilo na način da se „u jednoj zdjelici zamiješao med i usitnjeni ugljen od izgorenog drveta. Prah je trebao biti sitan. Kad bi se pomiješao s medom, dobivala bi se crna smjesa. Tada su bake i mlade žene iglom zamočenom u tu smjesu crtale križeve po rukama. Kad bi ih nacrtale, onda su ponovno manjom iglom bockale to ucrtano mjesto. Ta smjesa ulazila je pod kožu. Postupak se ponavljao i nekoliko puta dok bi ta crna smjesa ostala plavkasta na koži. Ranice bi zarasle i crteži križa ostajali su za cijeli život“.⁷²

⁷⁰ Dragić, Marko., Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., 148.

⁷¹ *Isto*, 150.

⁷² *Isto*, 151.

Prije blagdana sv. Josipa 19. ožujka je blagdan sv. Grgura 12. ožujka. Jozo Marinović kaže kako kod nas postoji poslovice koja kaže „*Grgo tuče, a Jozo vuče*“. On nam poslovice objašnjava na sljedeći način: „*Sveti Grgur ti je 12. 03., a sveti Josip 19. 03. Tada ti je hajvan prije isto najviše ginuo jer bi bilo nevrime i hladno, a on je dosta bio na otvorenom. Zato su svi jedva čekali svetog Josipa*“.⁷³

3.16. Veliki tjedan

Veliki tjedan obuhvaća tjedan dana prije Uskrsa od Cvjetnice pa sve do Velike Subote. Velikim tjedan bogat je folklorom te vjerskim običajima i obredima. Taj tjedan se narod posebno prisjeća Isusove muke i smrti.⁷⁴

3.16.1. Cvjetnica

Cvjetnica ili, kako se još zove, Nedjelja Muke Gospodnje uvod je u Veliki tjedan. To je nedjelja prije Uskrsa. Na Cvjetnicu se narod prisjeća Isusov mesijanskog ulaska u Jeruzalem na magaretu, gdje ga je narod dočekaao s maslinovim i palminim grančicama te pjevao „*Hosana sinu Davidovu! Blagoslovljen Onaj koji dolazi u ime Gospodnje! Hosana u visinama!*“. Cvjetnicu kod Hrvata karakteriziraju različiti običaji poput: umivanja u cvjetnoj vodi, blagoslova maslinovih i palminih grančica, te misa na kojoj se pjeva Muka.⁷⁵ Kod nas su se zadržali svi ovi običaji.

„Cvjetnica, to je nedilja prije Uskrsa. Tada je Isus uša u Jeruzalem i svi su ga slavno dočekali s maslinovim i palminim grančicama. Zato ti tu nedilju svi u crkvu nose maslinove grančice na blagoslov. Ali, znaš da u nas maslina teško uspijeva, pa ti mi uglavnom uberemo grančicu lovorike, ali ti u crkvi donese neko tko ima masline i maslinove grančice, pa se obično kući nakon blagoslova ponesu grančica i masline i lovorike. One ti se tako blagoslovljene ostave u kući cijelu godinu, sve do iduće Cvjetnice, da štite kuću. I za Cvjetnicu to je još običaj da u subotu uvečer djeca prije Cvjetnice uberu puno raznog cviča i to ti se sve stavi u lavor i uspe se vode. To ti se sve ostavi vanka, onda ti se ujutro na Cvjetnicu kad se ustanu svi umiju u toj hladnoj, cvitnoj

⁷³ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

⁷⁴ Dragić, Marko. Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa. *Titius*, 8, 2015, 156

⁷⁵ *Isto*, 157

vodi s željom da budu mladi, lipi i zdravi ko i to cviće. Zato ti se i zove Cvitnica, zbog umivanja u cvitnoj vodi.“⁷⁶

3.16.2. Veliki četvrtak

Veliki Četvrtak prvi je dan Velikog Trodnevlja. Na Veliki Četvrtak se narod prisjeća Isusove Posljednje Večere te ustanovljenja sakramenta Euharistije. Na Veliki Četvrtak slavi se misa Večere Gospodnje te se pjeva „*Slava Bogu na visini*“ uz koju zvone crkvena zvona. Nakon toga se zvona vežu te počinje razdoblje šutnje koje traje sve do vazmenog bdijenja na Veliku Subotu kada se opet pjeva „*Slava Bogu na visini*“.⁷⁷ Na Veliki Četvrtak Isus je proslavio židovski blagdan Pashu te ustanovio sakramente svete mise⁷⁸ i svećeničkog reda. Za Veliki Četvrtak Jozo Marinović kazao je sljedeće:

„Na Veliki četvrtak to je Isusova posljednja večera. Tada ti završava korizma i počinju tri velika dana: Veliki Četvrtak, Veliki Petak i Velika Subota. U nas se posti i tada i u petak. Uglavnom ti se jede neki krompir i spanak⁷⁹. Tada ti su prije podne mise, a poslijepodne se može raditi“.⁸⁰

Regina Petrović je navela kako je se u njih na Veliki Četvrtak molila posebna molitva 100 križića koju bi trebalo izmoliti 100 puta te se 100 puta prekrstit. Molitva je glasila:

*„Dušo griješna,
budi u vjeri krijepna
kad pođeš sa ovoga svijeta
na onaj tisnim klancim
dugim putim
sresti će te duh čisti i duh nečisti.
Pitat će te duh nečisti*

⁷⁶ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

⁷⁷ Dragić, Marko. Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa. *Titius*, 8, 2015, 156

⁷⁸ Dragić, Marko, Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini, *Hum*, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., 82.

⁷⁹ Spanak-špinat

⁸⁰ Kazao je Jozo Marinović 2017.g. u Vašarovićima.

jesi moja ili Božja?

Nisam tvoja nego Božja

govorila sam na

blag danak na Veliki Četvrtak

100 Amena 100 Zlamena

100 Križića 100 Prekržića i 100 se puta prekrstiti.⁸¹

Sličnu je molitvu u Visokoj kod Unešića zabilježio i Dragić.⁸²

3.16.3. Veliki petak

Veliki Petak dan je kada se puk osobito prisjeća Isusove muke i smrti. Na Veliki Petak nema euharistijskog slavlja te na oltaru nema svijeća, cvijeća pa ni križa i oltarnika. Taj dan je strogi post i nemrst. Za Veliki Petak Jozo Marinović je rekao sljedeće:

*„Na Veliki petak ti je obratno. Tada se ujutro može raditi, a popodne je misa i put križa. Petkom ti se isto jede krumpir i riba ili pura ili kaša. Razlika ti je što je četvrtak samo post, a petak post i nemrs. To se drži i danas. Ti su dani jako bitni. Tada se sjećamo svega što je Isus prošao zbog nas.“*⁸³

Regina Petrović je rekla sljedeće:

*„Mi smo se na Veliki Petak uvik ustavali rano. Prva stvar je da molimo 33 krunice, u čast Isusove 33 godine. Ne smije se ni jest dok se te krunice ne izmole. Taj dan ti nitko ništa ne radi. Ne smi se ni bijelo rublje razgrcat. Nema mise, cijeli dan se provodi u postu i molitvi“.*⁸⁴

Ljiljana Marks u Najljepšim molitvama naših starih zabilježila je sljedeću molitvu: *„Gospa grede ubojnome grobu / uzdišući i plačući, / uz križ ruke podižući. / „O, preslavno drvce križa, / koje držiš moga Sina, / više mrtva nego živa, / prigni mi ga doli niže / da ga Majka vidi lipše.“ / Drvce križa progovara, / svojoj Majci odgovara. / Ne reče joj: „Majko moja“, /*

⁸¹ Kazala je Regina Petrović 2021. godine u Klobuku.

⁸² Dragić, Marko. Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa. *Titius*, 8, 2015, 165.

⁸³ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

⁸⁴ Kazala je Regina Petrović 2021. godine u Klobuku.

već joj reče: „Majko Božja“. / „Ovako mi je drag Bog naredio: / tko bi ovu moju malu / molitvu molio na dan, / na Veliki petak, pedeset i pet puta, / ja bi' mu dala što god on zaželio. / Oca moga, majke moje svijetli raj / na njegov umrli dan.“ / Po sve vijeke vijekom. / Amen.“⁸⁵

3.16.4. Velika subota

Velika ili Bijela Subota posebni je dan Velikog Trodnevlja. Na Veliku Subotu poseban je običaj bojenja jaja koji simboliziraju nadu i uskrsnuće.⁸⁶ Za Veliku Subotu Jozo je rekao sljedeće:

„U subotu ti je priprema za Uskrs. Tada ti se spremaju jela za Uskrs i boje jaja. Mi smo ti jaja uvik bojali u trnjku, to je trava. On ti se kad se ubere stuče i stavi kuhati zajedno s jajima. Dobije se žuto-smeđa boja. I još se koristi kora kapule. To se dobije lijepa crvena boja. Sve prirodno i zdravo, a ne ko danas s onim umjetnim bojama. Uvečer ti se nosi sva hrana i sve to na blagoslov i ide ti se na misu“.⁸⁷

U knjizi *Najljepše molitve naših starih* za Veliku Subotu zabilježena je molitva *Tri djevice Bogu mile*: „Tri djevice Bogu mile / među sobom govore: / „Koja prva grobu dođe, / koja kamen podigoše, / bijelo sunce žarko sine.“ / Tri se djeve poplašiše. / „Ne plaš'te se, tri djevice, / Božje majke i kraljice. / Mi znademo što hoćete. / Vi hoćete tijelo Isusovo. / Isus vam je uskrsnuo / s desnu stranu Boga Oca / i rekao Petru i Pavlu, / i Ivanu, dragom bratu, / da mu dođu sutra rano, / sutra rano u nedjelju / da im dade krvi svoje / napoji rajске vode.“ / Tko bi ovu malu molitvu molio / na blagdanak, na bijelu subotu / trideset i tri puta, / ja bi' mu dala što god bi on zaželio, / svijetli raj na njegov umrli dan. / Amen“.⁸⁸

3.17. Uskrs

⁸⁵ Anica Luburić, r. Knezović iz Radišića prema Marks, Ljiljana, *Najljepše molitve naših starih*, Verbum, Zagreb, 2019., 67.

⁸⁶ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. *Titius*, 8, 2015, 172.

⁸⁷ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

⁸⁸ Anica Luburić, r. Knezović iz Radišića prema Marks, Ljiljana, *Najljepše molitve naših starih*, Verbum, Zagreb, 2019., 73.

Uskrs je najveći kršćanski blagdan. Na početku je se Uskrs slavio svake nedjelje, a sada se slavi u razdoblju između 21. ožujka i 25. travnja što ovisi o tome kada pada židovski blagdan Pasha.⁸⁹ Jozo Marinović za Uskrs kaže sljedeće:

*„Danas ti je blagoslov hrane stavljen na Uskrs ujutro, ali prije je to bila subota uvečer. Ujutro na Uskrs svi su sretni jer je Isus uskrsnuo. Tada se isto ide na misu. Nakon mise se dariva druge obojenim jajima i tucanje, naravno. To ti se gleda koje je jaje čvršće. Također se znati šicati novčićima gdje bi se jaja gađala novčićima. Tu se znalo kladiti, a i onaj tko je pogodio najviše jaja, njegovi su svi novčići. Tu ti se svi iskupe. Tucanje se radi i kući među obitelji i danas. Nakon toga ti je svečani ručak i molitva i zahvala Bogu“.*⁹⁰

3.18. Mali Uskrs

Mali Uskrs ili Bijela Nedjelja nedjelja je nakon Uskrsa. Za Mali Uskrs Jozo Marinović kaže sljedeće:

*„Mali Uskrs to je nedilja odmah poslije Velikog Uskrsa. To je Bijela Nedjelja, zato što su se prije krstili odrasli. Tada se isto boje jaja i svi se tucaju i još jednom prisjećaju kako je Isus slavno uskrsnuo. U nas je običaj da na taj dan bude pričest. Ali prije ti je to sve znalo biti zajedno i pričest i krizma, a nekad i krštenje. Tako je vrime bilo“.*⁹¹

3.19. Sveti Juraj

Sveti Juraj ili sveti Jure rođen je u 3. st. Otac mu je bio rimski vojnik, pa kad je umro Juraj je odlučio postati vojnikom. Zbog toga s majkom odlazi u Palestinu. U vojsci je brzo napredovao te je ubrzo postao zapovjednik satnije pa i bojišta. Daljnjem njegovu napredovanju zasmetala je njegova vjera. Naime, kada je prilikom jedne sjednice Vojnog vijeća na kojoj je Juraj sudjelovao Dioklecijan iznio plan za uništenje kršćana, Juraj je se tom planu oštro suprotstavio. Dioklecijan ga je prvo pokušao podmititi, a kad je vidio da to ne funkcionira prijetio mu je smrću. Sv. Juraj je i dalje bio uporan u svojoj obrani kršćanstva, pa ga Dioklecijan ubrzo predaje sucu koji ga baca u tamnicu. Nakon mnoštva pokušaja, naposljetku ga usmrćuju.

⁸⁹ Dragić, Marko, Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa. *Titius*, 8, 2015, 176.

⁹⁰ Kazao Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima

⁹¹ *Isto*

Na kraju je sudac Dacijan zapovjedio da se tijelo sv. Jurja raskomada i te da mu se odrubi glava. Međutim, anđeli su Jurjevu glavu izvadili iz bunara te je odnijeli 23. travnja 303.g. Prema legendi događaj je pratio i sam car Dioklecijan.⁹²

Sveti Juraj jedan je od 14 Božjih pomoćnika. Zaštitnik je konja i ostale stoke, zemlje i usjeva. Također se štuje i kao zaštitnik od teških bolesti: kuge, padavice, visoke temperature, i bolesti s jakim grčevima. U nekim krajevima su ga žene i djevojke i žene štovale kao zaštitnika od napasnika. Također se štuje kao zaštitnik od pogibelji na vodi i kao zaštitnik križara i vojnika.⁹³

Sv. Jurju u različitim krajevima gdje su Hrvati karakteriziraju različiti običaji i obredi, kao i različiti čestitarski ophodi i koledanje. Sv. Juraj jedan je od blagdana na koji se moglo križićati. Jozo Marinović navodi kako kod nas nije bilo posebnih običaja za blagdan sv. Jurja. Prema njegovu kazivanju na „*Na Svetog Juru (23. 04.) obično strigle ovce. One bi u petom mjesecu išle u planinu, jer je ovdje vruće ljeti, i onda bi se vraćale oko polovice devetog mjeseca*“.⁹⁴

3.20. Sveti Marko Evanđelist

Sv. Marko Evanđelist živio je u 1.st. Podrijetlom je bio Židov, iz roda levita. Kršteni kum mu je bio upravo sv. Petar. On je zapisivao Petrove riječi te je tako nastalo Evanđelje koje se smatra prvim napisanim evanđeljem. Prema legendi, za jedno vrijeme dok sv. Marko propovijedao po Jadranu zahvatilo ga je veliko nevrijeme i oluja ga je bacila na neke otočiće. U tom trenutku je mu se ukazao anđeo i rekao mu je da će tu nastati veliki grad njemu u čast. Prema predaji taj je grad upravo Venecija, a utemeljili su je 421.g. ljudi koji su bježali od Atiline vojske. Prvi je u svoju zajednicu prihvatio sv. Pavla kojeg su se čak i apostoli bojali jer je na početku progonio kršćane. Prema jednoj od predaja, volio je Matejevo evanđelje te se nikad nije odvajao od njega te su i njegove relikvije pronađene s evanđeljem. Oko 65.g. sv. Pavao ga je poslao u Aleksandriju gdje je služio kao biskup. Za vrijeme njegova propovijedanja u Aleksandriji mnogi su se preobratali na kršćanstvo, no bilo je puno i neprijatelja. Jednog dana dok je služio misu pogani su se okupili te ga vezali i izvukli iz crkve vukući ga po cijelom gradu. Bacili su ga u zatvor u kojem ga je tješio anđeo. Ujutro je sv. Marko umro predajući

⁹² Marko Dragić, Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina*, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., 270-271.

⁹³ *Isto*, 272.

⁹⁴ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

svoj duh Gospodinu. Pogani su čak htjeli i spaliti njegovo tijelo, ali upravo u tom trenutku je krenulo veliko nevrijeme i grmljavina, zbog čega su morali pobjeći. Tijelo su potom sahranili brižljivi kršćani 25.04.68 godine. Na taj datum se i slavi njegov spomendan.⁹⁵

Sv. Marko Evangelist se štuje kao zaštitnik odvjetnika i građevinskih radnika, zidara, staklara, pisara i notara. Sv. Marko također se štuje i kao zaštitnik zarobljenika i zatvorenika. Mnogi se vjernici njemu utječu za vrijeme velikog nevremena i oluje, protiv munja i tuče, zaziva se kod njega dobro vrijeme i dobra žetva. Upravo zato se u mnogim krajevima upravo o blagdanu sv. Marka održava i prvi blagoslov polja.⁹⁶

3.21. Spasovo

Uzašašće ili Spasovo blagdan je koji se slavi 40 dana iza Uskrs i to četvrtkom. Spasovom se prisjećamo Kristova uzlaska na nebu k ocu. Neki ga još nazivaju i drugim Uskrsom. Na početku se blagdan slavio zajedno s Duhovima 50 dana nakon Uskrsa, no od 4.st. običaj da se slavi posebno. U Slavoniji se za ovaj blagdan još koristi i naziv Spasovdan ili Križevo. U Hrvatskoj Spasovo karakteriziraju različiti spasovski ophodi (križari i križarice). U nekim mjestima se je upravo na Spasovo održavao i održava Blagoslov polja. U Stocu su se na Spasovo bilježili janjci.⁹⁷

3.22. Duhovi

Duhovi ili Pedesetnica, slave se 50 dana nakon Uskrsa i s njima završava uskrsno vrijeme. Na Duhove se prisjećamo kako je Isus poslao svoga Duha na učenike kako im je bio i obećao. Na taj dan svi su učenici bili zajedno. Na svakog od njih sišao je Duh Sveti u obliku plamenih jezika te su svi počeli govoriti jezicima koje prije nisu ni razumjeli. Tog dana u Jeruzalemu je bilo mnogo ljudi različitih narodnosti zato što su Židovi slavili svoj blagdan. Svi su bili iznenađeni kad su apostoli izašli propovijedati, a svatko ih je razumio na svom jeziku. Mnogi je se ljudi taj dan preobratile te povjerovalo u Krista te se krstilo.⁹⁸

⁹⁵ Dragić, Marko. Sveti Marko evangelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* 14 (2), Zagreb, 2016., 261-263.

⁹⁶ *Isto*, 267.

⁹⁷ Dragić, Marko. Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., 305-325.

⁹⁸ Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 153.

U našem kraju nema posebnih običaja, ali neke krajeve karakteriziraju ophodi pod nazivom ljelje (kraljice ljelje, bunjevačke ljelje, ljelje u Đakovštini). Kraljice ljelje zovu se još i rasaljke, što je slavenski naziv za vodene vile. Prema nekim predajama djevojke i žene koje bi rano umrle pretvorile bi se u vodene vile. Kraljica ljelja obično ima osam do deset, ali ih može biti i manje i više od toga. Kraljice ljelje dijelile bi se dvije skupine, od kojih bi jedna skupina bila glavna. U toj skupini su bile one djevojke koju su nosile muške šešire okićene čapljinim ili paunovim perima te cvijećem (najčešće smiljem i koviljem). Među tim djevojkama su uvijek bile jedna ili dvije djevojke koje su bile posebno urešene i koje su bile prvakinje. Njihovi šeširi razlikovali su se po tome što im je naprijed bilo ogledalo, a nazad obješene šarene vrpce. One bi u rukama nosile stari pravi ili drveni mač o kojem su također visile šarene vrpce. Nekad je mač bio zaboden u jabuku, naranču ili limun. U skupinama su često nalazili i kralj i kraljica. Kraljicu su zvali mlada i imala je koprenu na glavi. Neke djevojke bile bi barjaktari te su na štapu nosili šareni barjaktar. Kasnije su u ovoj skupini pojavila i dvorkinja kao kraljičina služavka. Dosta toga varira od mjesta. Nakon što bi sredile, kraljice ljelje krenuli bi u svoje ophode. Kada bi došli pred neku kuću, dvorkinja bi donijela stolicu da kraljica sjedne i ona bi stala iza nje. Iza njih bih se u obliku srpa posložile kraljice ljelje te bi izvodile svoje pjesme uz pratnju instrumenata (najčešće gajdi i tambura). Kako navodi Dragić, ovi ophodi nisu bili samo zabava, već su imali i praktičnu funkciju – mlade kraljice idući od kuće do kuće mogli vidjeti svoje buduće mladiće kao i njihove roditelje.⁹⁹

3.23. Tijelovo

Tijelovo ili punim imenom Svetkovina Presvetog Tijela i Krvi Kristove je uz Božić i Uskrs jedan od najvećih katoličkih blagdana. Hrvati Tijelo nazivaju različitim imenima pa tako možemo naići na: „*Tilovo, Brašančevo, Brošančevo, Brešančevo, Božji dan, Božji don, Božji blagdan, Korosante (Korosande)*“.¹⁰⁰ S obzirom da je Isus euharistiju ustanovio na Veliki Četvrtak, blagdan Tijelova uvijek pada četvrtkom i to deveti četvrtak iza Uskrsa, poslije nedjelje Presvetog Trojstva (koje se slavi nedjelju iza Duhova).

Blagdan Tijelova počeo se slaviti tek u 13. st. i to zagovorom sv. Julijane Liješke. Naime, ova svetica koja je rano ostala bez roditelja se zaredila u Belgiji te se posvetila skrbi za bolesne. Prema predaji, imala je ukazanja 1209. g. u 16. godini života, dvije godine nakon što je se

⁹⁹ Dragić, Marko, Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, Split, 2012., 55.

¹⁰⁰ Dragić, Marko, Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini. *Crkva u svijetu* 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019., 60.

zaredila. U njima ju je Bog upozorio kako ljudi premalo slave i štiju Presveti Oltarski Sakrament Svetoga Tijela i Krvi Kristove. Julijana svoja ukazanja nije prenijela nikome, no ta se ukazanja opet ponavljaju 1230.g. Od tog trenutka sv. Julijana je činila sve da se uspostavi blagdan Tijelova koji će biti posvećen Presvetom Tijelu i Krvi Kristovoj. Mnogi nisu bili oduševljeni time, no biskup Robert iz Lutticha prvi je 1946.g. na njezin nagovor, uveo blagdan Euharistije u svojoj biskupiji. Sv. Julijana je umrla 12 godina nakon toga te nije dočekala da se ovaj blagdan uspostavi u cijeloj Crkvi. Međutim, nakon njezine smrti, njezina prijateljica i redovnica Eva Liješka, je nastavila njezino zalaganje. To je rezultiralo plodom te je, 1264.g. liješki nadbiskup Jacques Pantaléon kad je postao papa (Urban IV.) izdao bulu kojom je želio proširiti blagdan Tijelova na cijelu Crkvu. Kako ga je u tome spriječila smrt, njegov su posao završili papa Klement V. na koncilu u Beču te papa Ivan XXII. Prema drugoj predaji sv. Julijana je gledala puni mjesec i na njemu je vidjela mrlju. Sv. Julijana je na mjesec gledala kao na Kristovu Crkvu, a na mrlju kao nedostatak blagdana kojim se štije Presveti Oltarski Sakrament, tj. Presveto Tijelo Isusovo i Predragocjena Krv Isusova.¹⁰¹

Zapisano je mnogo čudesa koji su se dogodila u vezi sa Presvetim Oltarskim Sakramentom. 1263.g. u Bolseni u Italiji jedan je svećenik slavio misu. Međutim, za vrijeme pretvorbe dok je lomio hostiju, posumnjao je u Presveti Oltarski Sakrament. U tom trenutku, dok je lomio hostiju, iz nje je po oltaru kapala krv. Slično je se dogodilo 1411.g. u Ludbregu kada je svećenik koji je slavio misu posumnjao u riječi pretvorbe. Kada je izlomio hostiju na tri dijela u kalež je potekla prava krv. Svećenik se uplašio, pa je završio misu i sakrio kalež te je sve do svoje samrti šutio o ovom događaju. Na samrti je kalež zajedno s tekućinom predao subraći svećenicima. Kada je mnoštvo saznalo za ovo, mnogi se krenuli hodočastiti u Ludbreg.¹⁰²

Tijelovo u dosta krajeva karakteriziraju velike procesije u kojima svećenik nosi Presveti Oltarski Sakrament. U Pologu kod Ljubuškoga Dragić je zabilježio i jednu divinaciju. Divinacije je riječ koja je nastala prema latinskom jeziku, a znači slutnja, proricanje, pogađanje... Narod se često služio različitim divinacijama i one su drevnog postanka. Za Tijelo se veže divinacija prema kojoj se vjeruje da ako na Tijelovo bude kiša da će tada biti velikih poplava. Gore spomenuto vjerovanje u Pologu kod Ljubuškoga kaže da ako bude magle na Tijelovo, onda će ono što se posadi oboliti. To su vjerovanje ljudi oblikovali u poslovicu „*Tijelovska maglina, smetena godina*“.¹⁰³

¹⁰¹ *Isto*, 61-62.

¹⁰² *Isto*, 62.

¹⁰³ *Isto*, 79.

3.24. Sveti Antun Padovanski

Sv. Antun Padovanski, u narodu popularniji pod nazivom sv. Ante rođen je 1195.g. u Lisabonu u bogatoj obitelji. U 20 godini postao je augustinac, a zarađen je 1219.g. Već sljedeće godine prelazi u red male braće. Na jednom od skupova male braće na kojem bio i sv. Franjo, sv. Antun je održao nekoliko propovijedi. Te propovijedi su oduševile sv. Franju koji mu je nakon toga povjerio odgojnu zadaću u redu. Tijekom svog kratkog života (umro je u 37. g. života) svojim je propovijedima i djelovanjem mnoge obratio na kršćanstvo. Umro je 13.06.1231.g. u Padovi, a nepunih godinu dana nakon, 30. svibnja 1232.g. papa Grgur IX ga je proglasio svetim. Mnoga čudesa su se dogodila već za njegova života, a mnogi njih i nakon njegove smrti po njegovu zagovoru. 1263. prilikom prijenosa relikvija sv. Antuna u baziliku koja je njemu posvećena u Padovi otkrili su da mu je jezik još crven, svjež i lijep. Nakon toga su stavili jezik u posebnu pokaznicu koja se i danas čuva. Hrvati mu odaju posebnu čast i jedan je od najštovanijih svetaca. Štovanje mu ogleda u postu, deveticama, i zavjetima, slavljima, sajmovima i procesijama, blagoslovu i škropljenu, ljude i kuće, stoke, štale i zemlje, zatim crkvama i drugim vjerskim i drugim objektima koji su posvećeni njemu u čast ili nose njegovo ime.¹⁰⁴

Spomenuli smo da sv. Antun imao mnogo čudesa i za života. Jedno od čudesa koje se često spominje i koje je sačuvano i u svijesti Hrvata iz Bosne i Hercegovine je čudo iz Riminija. Naime, svetac je tamo propovijedao krivovjercima koji ga nisu htjeli slušati. Kad je sv. Ante to vidio, otišao je do ušća obližnje rijeke te se obratio ribama i krenuo njima propovijedati. Kad su ribe čule sv. Antuna, okupile su se te su se poredale, naprijed manje, a nazad veće sve s glavama iznad vode. Slušajući sveca ribe su otvarale usta i kimale glavom. Kad su to vidjeli građani mnogo ih se preobratiilo.¹⁰⁵

Poznata je i predaja o čudu iz Bourgesa. Naime, jedan krivovjerac nikako nije htio povjerovati u Isusovu prisutnost u Presvetom Oltarskom Sakramentu. Rekao je da će povjerovati samo ako njegova izglednjela mazga ostavi hranu te se pokloni Presvetomu Oltarskom Sakramentu. Krivovjerac je mazgu tri dana izglednjivao. Treći dan, nakon mise sv. Antun je zajedno sa subračom došao na trg noseći svetu hostiju. Krivovjerac je mazgi ponudio zob, no sv. Antun joj je zapovjedio da se pokloni Isusu u Presvetom Oltarskom Sakramentu.

¹⁰⁴ Dragić, Marko, Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini, *Ethnologica Dalmatica* 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., 37.

¹⁰⁵ *Isto*, 41.

Mazga je odmah ostavila zob i poklonila se pred Presvetim. Krivovjerac se kasnije kao preobratio, a sagradio je u znak zahvalnosti župnu crkvu sv. Petra u Borgessau.¹⁰⁶

Poznato je kako se sv. Antun često prikazuje s djetetom Isusom u rukama. Naime, dok je boravio u jednom gradu radi propovijedanja, sv. Antun je odsjeo u jednoj kući. Domaćin je sv. Antuna lijepo ugostio te mu je dao i odvojenu sobicu u koju se sv. Antun povukao na molitvu. Domaćin je hodao po kući te u jednom trenutku pogledao kroz prozor u sobu u kojoj je bio Sv. Antun. U rukama sv. Antuna je vidio dijete koje je sv. Antun radosno grlio i ljubio. To djetesce je Isus Krist. Isus je otkrio sv. Antunu kako ga domaćin kuće promatra, pa je sv. Antun nakon završetka molitve zabranio domaćinu da to ikom kaže prije njegove smrti. Domaćin je ovo viđenje ispričao tek nakon smrti sv. Antuna zaklinjući se na Bibliju.¹⁰⁷

Za Svetog Antu Nada Gadže je kazala sljedeće (potvrdio i Jozo Marinović):

*„To je jedan veliki svetac, Padovan čuven u cijelom svijetu, osobito kod nas. U nas je ti je uvijek veliko slavlje za svetog Antu na Humcu. Do tamo bi ti se išlo pješke bajerom¹⁰⁸ uz Trebižat. A onda ti na Humcu svi prvo idu na misu. Išlo ti se i prije 13 utoraka, znači svakog utorka sv. Anti na devetnicu isto pješke. E sad, nakon mise je uvijek bilo veliko slavlje i sajam. Tu bude svega i svačega, a bude ti i ljudi, ne može se pomaknuti skoro. Bude ti pečenih janjaca i pjesme, i igara, i tko dalje može baciti kamen i svega. To ti je baš lijepo bilo, a i danas je ali malo manje“.*¹⁰⁹

3.25. Sveti Ivan Krstitelj

Sv. Ivan Krstitelj rodio se u gradiću blizu Jeruzalema, pola godine prije Krista. Otac mu je bio židovski svećenik Zaharija, a majka Elizabeta, rođakinja Djevice Marije. I Zaharija i Elizabeta su već bili u podmaklim godinama te nisu više očekivali potomstvo. Međutim, Bog je imao drugačije planove. Zahariji se u snu javlja anđeo Gabrijel koji mu navješćuje kako će njegova žena zatrudnjeti i roditi sina te mu govori da mu nadjene ime Ivan što znači „*Bog je milostiv*“. Zaharija je u tom trenutku zanijemio i nije progovorio sve dok se dijete nije rodilo. Evanđelisti nam pričaju i o susretu Elizabete i Djevice Marije pri čemu je Elizabeti od radosti „*zaigralo dijete u utrobi*“. Kad je Elizabeta rodila, sva rodbina je djetetu htjela dati ime Zaharija, po ocu. Elizabeta je rekla da će se zvati Ivan, što je svima bilo čudno jer se nitko iz

¹⁰⁶ Isto, 42.

¹⁰⁷ Isto, 42.

¹⁰⁸ Bajer - nasip uz rijeku.

¹⁰⁹ Kazala je Nada Gadže 2017. godine u Prćavcima.

njihove obitelji nije tako zvao. Kad su pitali Zahariju, on je također napisao ime Ivan te se mu se otvorila usta i počeo je govoriti i slaviti Boga. Sv. Ivan Krstitelj jedan je od rijetkih svetaca kojemu se spomendan obilježava upravo na dan rođenja. On je se rodio 25. lipnja, ali kako lipanj ima 30 dana po sadašnjem kalendaru, spomendan se obilježava 24. lipnja. Vrlo rano sv. Ivan se povlači u pustinju i tamo boravi sve do svog prvog javnog nastupa u dobi od 29 godina. Kad je počeo s javnim djelovanjem, propovijedao je te najavljivao dolazak Kristov. Također je tražio od ljudi da se krste naglašavajući kako on krsti vodom, a kako će doći onaj koji će krstiti Duhom Svetim. Prepoznao je Krista na krštenju u Jordanu i nije ga htio krstiti smatrajući kako nije dostajan, no na Kristov zahtjev to je učinio. Ubrzo nakon toga, sv. Ivan je utamničen. Naime, Herod, tetrah Galileje i Pereja, se bojao ustanka budući da je broj Ivanovih pristaša u to vrijeme bio sve veći. Također, sv. Ivan ga je upozorio na preljubničku vezu sa ženom njegovog polubrata Filipa, Herodijadom. Usprkos tome poštivao je sv. Ivan i nije izgledalo kao da će ga pogubiti. Međutim, jednom prilikom na dvoru je plesala Herodijadina kćer iz prvog braka. Taj ples se toliko svidio Herodu da joj je obećao dati što god poželi. Ona nije znala što bi poželjela, pa je se za savjet obratila svojoj majci. Majka, koja je isto bila ljuta na sv. Ivana Krstitelja zbog gore spomenutih razloga, rekla je svojoj kćeri da traži glavu sv. Ivana Krstitelja na pladnju. Kćer je tu želju prenijela Herodu koji je prema navodima bio tužan, ali je udovoljio njezinoj želji jer je obećao. Tako se 29. kolovoza slavi blagdan sv. Ivana Glavosijeka. Nakon toga Ivanovi učenici su uzeli Ivanovo tijelo i pokopali ga te javili to Isusu. Premda se u Evandeljima ne navodi ime Herodijadine kćeri, židovski povjesničar Josip Flavije tvrdi kako je se ona zvala Saloma.¹¹⁰

Blagdan sv. Ivana Krstitelja se označava različitim nazivima. Tako imamo: sv. Ivan Litnji, sv. Ivan Kupac, sv. Ivan žetven, Ivanje, sv. Ivan Svićnak, sv. Ivan Cvitnjak, Ivanjdan, Ivandan ili Ivanica, Ivon Svićnjok. Uz sv. Ivana se u hrvatskoj kulturnoj i tradicijskoj baštini vežu različiti ophodi, zatim paljenje ivanjske vrate, procesije i vjerski običaji te različite divinacije. Sv. Ivan Krstitelj zaštitnik je nekih redova i gradova, zatim različitih zanatlija (zidara, klesara, tesara, restauratora, dimnjačara i sedlara) seljaka i pastira, glazbenika i pjevača, a i pomoćnik je u različitim bolestima. U Hrvata se također štuje kao zaštitnik od demona i duševnih bolesti.¹¹¹

Za Ivanjdan je često bio običaj paljenja vatri. Vjerovalo se kako je vatra magijski izvor moći te kako onaj koji preskoči vatru pobjeđuje demone. U kršćanstvu vatra je simbol pobjede

¹¹⁰ Dragić, Marko; Dragić, Helena, Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Croatica et Slavica Iadertina 15 (1)*. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019., 277-280.

¹¹¹ *Isto*, 280.

svjetla nad tamom, te je simbol mučeništva. Ivanjske vatre mogu se podijeliti u četiri skupine. To su: krjesovi, baklje, lile i mašale, a sve se pale noć uoči samog blagdana sv. Ivana Krstitelja.¹¹² U mnogim su krajevima drva koja se koriste za krjesove specijalno odabirala. Krijes je bio događaj na kojem se okupljalo cijelo selo. Krijes se obično palio u sumrak uoči samog blagdana. Mladići djevojke bi igrali kolo oko krijesova, a ponegdje kada bi vatra bila malo manja, znali su je preskakati. Negdje su se svitnjaci palili kod svake kuće te na mjestima koja se najlakše uoče još su se dodatno palili veliki svitnjaci. Ujutro se prije izlaska sunca ustajalo te se hodalo po pepelu svitnjaka ukруг tri puta moleći Vjeronanje. Nakon toga se prije izlaska sunca umivalo i kupalo na izvorskoj vodi. Vjerovalo se kako je sv. Ivan zaštitnik izvora te kako će se time spriječiti različite kožne bolesti te naboji, bradavice i kurje oči.¹¹³

3.26. Sveti Ilija

Sv. Ilija starozavjetni je prorok iz 9.st. prije Krista. Borac je protiv idolopoklonstva, a jednako ga štiju i Zapadna i Istočna Crkva. Dio života živio je pustinjački, a kasnije je živio u Sareptu. U ikonografiji se često prikazuje njegov uzlazak na nebo u ognjenim kolima, a štije se kao zaštitnik protiv gromova i munja.¹¹⁴ Sv. Ilija živio je u vrijeme vladavine kralja Ahaba koji se oženio Feničankom Izabelom. Ona je bila štovateljica Baala, poganskog Boga, te je progonila one koji su štovali Jahvu. Jedna od priča govori nam upravo o sukobu sv. Ilije sa Baalovim svećenicima na brdu Karmel. Na koncu je se spustio ogranj s neba te progutao sve Baalove štovatelje. Jedna od predaja govori kako je kralj Ahab usmrtio Nabata te mu oteo njegove vinograde. Sv. Ilija se suprotstavio kralju te je se kralj na kraju pokajao. Njegov sin Ahazja međutim nije pa je je stradao. Jedna o omiljenih priča je i ona o udovici iz Sarepte kojoj je sv. Ilija prvo spasio sina Jonu od gladi, a zatim kasnije i uskrsnuo. Jon je također kasnije postao prorok. Sv. Ilija smatra se pretečom karmelićana. Hrvati sv. Iliju posebno štiju, a prema Vidoviću tome je dokaz i mjesec srpanj po njemu nosi naziv ilinštak.¹¹⁵

Uz sv. Iliju u našem kraju se vežu različite divinacije. Tako Jozo Marinović kaže kako se na Svetog Iliju nije išlo u sijeno, zato što je puno ljudi tog datuma poginulo od udara groma dok je se kupilo sijeno.¹¹⁶ Nada Gadže kaže da se tri dana za Svetog Iliju ne kupa ni u moru,

¹¹² *Isto*, 280.

¹¹³ *Isto*, 289-290.

¹¹⁴ Ilija, sv.. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 30. 8. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27074>>.

¹¹⁵ Vidović, Domagoj, Prilog proučavanju odraza svetačkoga imena Ilija u hrvatskoj antroponimiji. *Folia onomastica Croatica*, (25), 2016., 170-171.

¹¹⁶ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

ni u rijeci, ni u potoku, jer se puno ljudi tada utopilo. Također navodi kako se uvečer prije svakog velikog sveca palila vatra, to je se zvalo svitnjaci. Ona kaže da to nije bilo samo u njezinom selu već i u nekim susjednim selima. Također ona kaže da su se svitnjaci uglavnom palili za sv. Ivan, sv. Antu, sv. Iliju, i itd u čast tim velikim svecima.¹¹⁷

Što se tiče molitvi Nada kaže da su je njezini učili sljedeće molitve: „*Idem spati Boga zvati, / Bog će meni dobro dati, / i Blažena Djevica mati.*“. Ta se molitva molila prije spavanja. Svetoj Tereziji se molilo na sljedeći način kod Nade: „*Terezijo sveta, ponizno te molim, / ti Isusu, kaži da ga jako volim. / Još ću malo učiti, / pa ću se s Isusom zaručiti.*“.¹¹⁸

Poznata je predaja o irudici i njezinoj majci poganici (Herodijada i njezina kći koje su skrivile smrt sv. Ivana Krstitelja) prema kojoj su one krive za grmljavinsko nevrjeme. Prema predaji irudica je demonsko biće krivo za smrt sv. Ivana Krstitelja, pa je sv. Ilija progoni i udara munjama. Zato se narod često moli kad grmi i sijeva te se utječu i sv. Iliji.¹¹⁹ Prvo se prekrizi na sve četiri strane svijeta te se onda moli: „*Križ križala po nebu, / za njim Djeva Marija / da učini pelen-prah, / da otvori svijetli raj, / da anđeli poigraju, / a vileni ne igraju. / Bježi, bježi, Irudice, / majka ti je poganica, / seka ti je otrovnica, / od Boga prokleta, / od svetog Ilije sapeta. / Amen*“.¹²⁰

3.27. Velika Gospa

Blagdan Velike Gospe slavi se 15. kolovoza, a njime obilježavamo odlazak, tj. Uznesenje Blažene Djevice Marije na nebo. Hrvatski narod osobito štuje Blaženu Djevicu Mariju te se na ovaj blagdan osobito hodočasti u svetišta koja su joj posvećena. Za Veliku Gospu Jozo Marinović je kazao sljedeće:

„*Na Veliku Gospu ti je većina puka išla priko polja popriko u opancima na Veliki Prolog, tada ti još nije bilo granica. Tamo ti je isto bilo mnoštvo naroda i dok ideš putem i kad dođeš u crkvu na vrh brdašca. Svi su se molili Gospi da im usliša molitve i zavjete. I dosta ih je uslišala. Ja sam puno toga čuja i vidija i mnogi su i ozdravili zbog svoje vjere. To ti je istina. Nakon mise bi ti bio opet bio dernek i slavlje. Kući bi se išlo tek navečer, kad se krene smračivati, u grupama i tu putem bi isto pjevali. Pivale bi ti se*

¹¹⁷ Kazala je Nada Gadže 2017. godine u Prćavcima.

¹¹⁸ Isto

¹¹⁹ Dragić, Marko, Irudica u hrvatskome folkloru. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13/1 (13.), 2017., 141.

¹²⁰ Marks, Ljiljana, Najljepše molitve naših starih, Verbum, Zagreb, 2019., 241.

*razne putničke pisme, evo naprimjer: „Oj, diko moja, eto mene dokle svane zora“ i tako dalje. Neko bi osta i dalje ako je moga“.*¹²¹ Danas mnogo ljudi iz naših krajeva hodočasti i u obližnje svetište Gospi u Međugorju.

3.28. Svi Sveti i Dušni dan

Blagdan Svih Svetih slavi se 1. studenoga, a njime obilježavamo, kao što mu i samo ime kaže, sve svece i svete Božje. To uključuje one nama poznate i kanonizirane, kao i one koji su živjeli svetačkim životom, a za koje se ne zna. Svi Sveti se prvi put počinju slaviti oko 610.g. kada je papa Bonifacije IV. posvetio rimski panteon Bogorodici i svim mučenicima. Na početku se ovaj blagdan slavio 13. svibnja, a samo u Irskoj se slavio 1. studenoga. U 8.st. papa Grgur III. je za ovaj blagdan u cijeloj Katoličkoj Crkvi odredio spomendan 1. studenog kada je i posvetio rimsku baziliku Svim Svetima.¹²²

Dušni dan slavi se 2. studenoga, a spomendan je to svih vjernih mrtvih. Ako je 2. studenoga nedjelja, onda se blagdan prebacuje na 3. studenoga. Tradicija ovog blagdana seže još u 7 st. Ovaj blagdan 998. g. uveo je benediktски opat iz Clunyja, sv. Odilo, a službeno ga je potvrdio papa Klement V. 1311. g. Papa Benedikt XV. je 1915.g. dao dopuštenje svećenicima da taj danu prikažu tri mise. Jedna misa se prikazuje za pokojne, tj. vjerne mrtve, jedna na papinu nakanu, a jedna na nakanu svećenika koji drži misu. Prema Dragiću, ovaj dan se u nekim krajevima naziva još i Mrtvi dan, Mrtvo spomenuće i Dan mrtvih.¹²³

Ova dva blagdana karakterizira odlazak na groblje te nošenja cvijeća i paljenje svijeća. Isto se danas više radi na blagdan Svih Svetih, pošto je taj blagdan neradan. U prošlosti se nosilo cvijeće iz vlastitog vrta, a svijeće su bile voštane. Dušni dan još karakterizira i plaćanje mise za pokojne, ponedje obred posta te pomaganje siromašnima i zvonjava crkvenih zvona.¹²⁴

¹²¹ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

¹²² Dragić, Marko. Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata, *Crkva u svijetu* 45 (4), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2010., 484.

¹²³ Dragić, Marko. Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini, *Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., 418.

¹²⁴ *Isto*, 425.

4. Ostali običaji

4.1. Pučka veselja (derneći)

Za pučka slavlja Jozo Marinović je rekao sljedeće:

„Sada nakon Uskrsa ti bude dosta slavlja i derneka¹²⁵. To ti uglavnom bude svake nedjelje mali dernek, ali veliki ti budu na Blagoslov polja, na Srce Isusovo i na Malu Gospu. E, to su pravi derneći bili. Tada ti se skupi puno svita, igra se i piva se ganga. Tu momci upoznaju cure, a cure momke. Pivalo se puno toga, ali to su ti sve bili kratki stihovi koji su se ponavljali“¹²⁶.

Nada Gadže kaže da se pjevalo na sljedeći način:

„Što će meni kuća, ja sam bećar,

u tuđoj spavam do svanuća.“

„Misliš majko, rodila si sina,

rodila si mišinu za vina.“

Curama se znalo pjevati:

„Mala moja, što govori, majka tvoja,

oće li te meni dati,

oće li me zetom zvati“.

„Golub leti, golubica neće,

*Stan golube, palo mi je cvijeće“.*¹²⁷

Nadalje, Nada kaže kako su postojala tri velika derneka: *„Da, tri su ti velika derneka: na Blagoslov polja, to ti nije uvijek isti datum, i na Srce Isusovo. To se slavi u petak nakon Tijelova. I još na malu Gospu. Tu bi se upoznali momci i cure. Cure bi ti ovako pjevale momcima:*

¹²⁵ Dernek - zabava, slavlje, veselje.

¹²⁶ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

¹²⁷ Kazala je Nada Gadže 2017. godine u Prćavcima.

*„Moj dragane na krivo ti rame,
kao da si ga nakljuko slame.“*

A momci bi njima na to odgovarali:

*„U male mi obe noge krive,
u Split pošla, u Derventu došla.“*

A onda bi cure opet odgovarale:

*„Ide dragi poveo je ćuku¹²⁸,
obojica džigaricu¹²⁹ vuku.“*

Tako bi se oni nadmudrivali, ne sićam se svega. Isto su momci znali pjevati:

*„Mala mi se popela na drvo,
drvo krivo, ja se podvirivo.“*
*„Legla mala, u šušnju joj glava,
di su noge, odnio ih đava.“*

Također se pjevala ganga. Često bi ovako govorili:

*„Gango moja ja te gango ne bi,
da se nisam rodio u tebi.“*

*I tako bi znali ponavljati ta dva stiha cijeli dan. Bilo je toga još, ali ja se ne sićam svega. I ako ti cura na tom derneku dadne maramicu koju ima nekom momku, onda će biti njegova dragana“.*¹³⁰

Jozo Marinović za ostale običaje je još rekao sljedeće:

„Svi veliki derneci bi bili kad su blagdani veliki neki. Ali inače ti je svake subote bilo sijelo neko. Tu bi bili momci i cure, stari i mladi. Starije bi žene češljale vunu, a muški

¹²⁸ Ćuko – pas.

¹²⁹ Džigarica – jetra.

¹³⁰ Kazala je Nada Gadže 2017. godine u Prćavcima

bi svirali i gangali. Od instrumenata to bi bili najčešće diple, gusle ili usna harmonika nekad. Puno je se gangalo, pivalo. Imaš i uzgor(putničko pivanje). To je kad se stavi prst u uvo. I igralo ti se kolo, truse dosta, pogotovo na blagdane. A muški bi se znali natjecat u bacanju kamena s ramena. Ne bi to moga bacit svako. A cure i momci bi se uvijek natjecali ili bolje reći nadmudrivali u stihovima, samo ti se ja toga ne sićam baš. Tipa muški bi reka: „Mala moja broji dane, broji noći / kad ću opet doći“. I onda bi im cure odgovarale i tako ukrug. I još bi ti iza blagdana velikih cure i momci išli skupa šetat“.¹³¹

4.2.Svadbeni običaji

Vjenčanja i sprovodi su prije isto bilo važan sastavni dio života, i više nego danas. Ovdje ću pokušati prikazati kako su se ti obredi odvijali kod nas i koje sve običaje uz njih vežemo.

„Prije vjenčanja ti je mlada s djeverušama išla po selu i kupila kokoši¹³² iz zabave i da upozna seljane. Svekrva ti je morala kupati mladoj vinčanicu. I još prije vinčanja svekrva šalje mladi dobru jabuku ako joj se sviđa ona za nevistu. Vinčanja su ti trajala tri dana. Kad bi išli po mladu, došli bi jednim putem, a crkvi odlazili drugim putem, jer je nesrića ići jednim te istim putem. Kad bi išli prema crkvi jedna baba bi ti stala uz put i blagoslovljenom vodom poškopila sve svatove, da idu s Božjim blagoslovom. Na konjima su išli mlada i mladoženja, a ostali oko njih. Postojali su ti tri dijela svatova: svatovi-ljudi s mladoženjine strane, povodani - ljudi s mladine strane i sildije - na početku iz neke kuće ode jedna osoba na vinčanje i nakon vinčanja u crkvi kad bi se vratila, ta osoba ode po još jednog ili više članova obitelji da idu s njom na slavlje. Te osobe koje su naknadno došle zvali su se sildije¹³³.

Kad izađu iz crkve u nekim mjestima je bio običaj da mladoženja sam ide svojoj kući, a svi ostali kod mlade. Mladoženja bi se pridružio svatovima tek kasnije predvečer. U svatovima se igralo i pivalo. Cure su znale stati ukrug, a momci oko njih. A onda bi cure pjevale:

Ovi momci oko kola,

¹³¹ Kazao je Jozo Marinović 2021. godine u Vašarovićima.

¹³² Kupila – krala.

¹³³ Sildije- oni koji sjede.

kao vuci oko tora“.

Na to im momci nešto odgovorili, ali ne sićam se što. Još su znali pjevati:

„O đevere¹³⁴ što si tako tužan,

fina mlada, nisi ni ti ružan“.

Kad ti je bila jabuka, kad su se kupile pare, to su radile maje.¹³⁵ One bi išle do svakoga i nad njim vrtile i ljuljali jabuku pjevajući:

„Došla neva dar donila, čašu vina,

dar plati, a čašu vrati“.

Na prošnju ti nije iša mladoženja, ni njegovi roditelji, već njegovi prijatelji i bliža rodbina. Ako majka nije tila¹³⁶ dati curu onda bi ona pjevala:

„O cakane¹³⁷ iza brijega,

*a tebe me majka ne da“.*¹³⁸

Jozo Marinović je rekao sljedeće:

„Vinčanja su ti u nas prije trajala tri dana. Kad bi ti se prvo išlo prositi djevojku išli bi ti roditelji i rodbina od momka i nosili darove. Ne bi momak još iša. On bi doša tek uvečer kad bude slavlje i kad je djevojka isprošena. I tada ti se taj dan slavilo i pivalo do dugo u noć. Kad je bila svadba išlo se na konjima to bude velika povorka. A konji su ti bili lipo uređeni, iščetkani, i svezani su im repovi, ko oni današnji lipicanci što ih reklamiraju. I kad bi ti se išlo po mladu išlo bi se u krug do mlade, a onda dalje do crkve, znači kako se sunce okreće i kako ide kazaljka na satu, to znači naoposum, jer inače je nesreća. Kad bi ti se vinčali, onda bi se išlo u mladoženje kući i tamo bi ti se slavilo. Običaj ti je bio da mlada baci jabuku u koju se ugura novčić preko kuće, a iza bi bila dica i lovila. Nije ti to bilo puno novca, nije se tada imalo, to je bilo više simbolično. I kasnije bi ti isto mlada darivalo svatove maramom ili nečim takvim. I

¹³⁴ Đever-djever.

¹³⁵ Maje-mladine prijateljice.

¹³⁶ Tila-htjela.

¹³⁷ Cakan - sladak, fin, lijep.

¹³⁸ Kazala je Nada Gadže 2017. godine u Prćavcima.

kasnije uvečer kad ti se kupi jabuka, to ti kupe mlada i kum. On ti vrti jabuku iznad tasne dok ljudi stavljaju pare. A kum bi ti nagovara ljude da dadnu pare. Naprimjer, on ti je govoriya: „Vidi majstora, di je majstor, tu je i medica¹³⁹, ne tribaju se brinuti mlada i mladoženja“ ili „evo gazde, svak ga živ znade, škrtac nije, nema brige“. I tako i ja sam ti često kupija jabuku i kad nisam bija kum jer sam bija dobar u nagovaranju...“.¹⁴⁰

4.3. Običaji vezani uz pokojnika

Za obrede vezane uz pokop Jozo Marinović je kazao sljedeće: *„Kad netko umre, onda bi ti bija običaj da se cilu noć drži svića da gori pokraj lijesa i cilu noć bi se ljudi skupili, bdili i molili za njega. Sutra ti dolazi narod, to ti je i danas to znaš i izražava sućut. I onda ti je i sprovod i sve normalno, samo što se prije išlo pješke. Obitelj je nakon toga četrdeset danas nosila crno za tom osobom, a neki i duže. To je i danas. Još ti se stavi na kuću crna krpa da visi kroz prozor, tako da se zna da je netko u toj kući umro. To je negdi još i danas. U tvoje mame na Vitaljini je još bio običaj da se na sprovod nosi bijela bluza, a ne crna, to više nije. A oni koji su prerano umrli, svim mladima, i onima koji se nikad nisu udali ili oženili iako su stari, se uvijek nosi bijelo cviće, jer su to rajne duše i u njih ti je plava osmrtnica. Za pokojne, to znaš ti je spomendan na Svi svete i na Dušni dan 01.11. i 02.11. Tada se nosi cviće i sviće i moli se za mrtve.“*¹⁴¹

5. Etiološke predaje

Predaje je, prema Dragiću, vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Predaje se uglavnom dijele na: etiološke predaje, povijesne predaje, mitološke predaje, religiozne legende i pričanja iz života.. Dragić navodi kako u ovoj podjeli nedostaju eshatološke i demonološke predaje te im ne bi trebale pripadati legende.¹⁴²

Etiološke predaje mogu nastati na povijesnoj, mitološkoj i demonološkoj razini. Etiološke su predaje nastale *„na temelju povijesnih događaja i osoba i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova,*

¹³⁹ Medi - znači bit će novaca.

¹⁴⁰ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

¹⁴¹ Isto

¹⁴² Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005., 28.

grobalja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima“.¹⁴³ U ovim predajama se krije sjećanje i uspomena na ljude i događaje koji su narodnoj svijesti predstavljali određeni značaj.

Ovdje ćemo govoriti o nekim pričama i legendama koje govore o tome kako su nastala imena pojedinih mjesta u ljubuškom kraju. Nada Gadže kaže kako su:

*„Zvirovići i Prćavci su dobili ime po prezimenima ljudi koji su prvi živjeli tu. Ta su se prezimena iskorjenila danas i nema ti više ni prezimena Zvirović ni Prćavac, ali se zna da su tako dobili ime. Di je Čapljina tu su bile velike bare na kojima su se skupljale čaplje. I zato se zove Čapljina. Međugorje je dobilo ime po tome što se nalazi između gorja“.*¹⁴⁴

Jozo Marinović je naveo sljedeće:

*„Vašarovići to je nastalo od vašara. To je bilo ko danas neki sajam gdje se prodava hajvan, iće i piće i tu se i zabavljalo. Tu su se kasnije ljudi naselili i tako je dobilo ime Vašarovići, od vašar. Lisice su dobile ime po tome što je tu prije očito bilo puno lisica ili ako hoćeš šetki¹⁴⁵. I Lisice i Vašarovići to je bilo prije šuma i krš. Bilo je puno divljači. Danas se to ne može prepoznati više“.*¹⁴⁶ Iz već ovdje navedenog možemo zaključiti kako su imena mjesta prije nastajala s obzirom na ono čime su u tom trenutku bili okruženo, ono što je predstavljalo određeni značaj za njih te ih je određivalo. Crveni Grm je prema kazivanjima ime dobio po crvenom hrastu kojeg je na tom prostoru u to vrijeme bilo puno, a Veljaci po tome što su tamo živili momci koji su bili *velejaki-Veljaci*. Teskera baštini ime po turskoj riječi *teskera* što označava potvrdu, dozvolu jer je prema predaji tu bila carina. Radišići su prozvani po tome što su tamo bili vrijedni radnici-radiše, a Mostarska vrata su dobila ime po tome što se nalaze na izlazu za Mostar, a na ulazu za Ljubuški.¹⁴⁷

5.1. Mačkov klanac

Turska okupacija na ovdašnjim prostorima potrajala je nešto više od 4 stoljeća te je u tom periodu ostavila veliki trag. Turski su zločini i mučenja nad kršćanskim stanovništvom bili

¹⁴³ Isto, 30 .

¹⁴⁴ Kazala je Nada Gadže 2017. godine u Prćavcima.

¹⁴⁵ Šetka – lisica.

¹⁴⁶ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

¹⁴⁷ Dragić, Marko, Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju, *Motrišta* 92, Mostar 2016., 50.

strašni, a sve kako bi ih nagnali da promijene vjeru te se preobrate na islam. Usprkos tome, mnogi kršćani se nisu htjeli preobratiti. Kao jedni od najtežih zločina za vrijeme turske vladavine navode se danak u prvi i pravo prve bračne noći.

Danak u krvi uveo je turski sultan Murat II. 1420. g. kao vrstu oporezivanja za kršćane. Dankom u krvi sultan je skupljao kršćanske dječake iz osvojenih zemalja kako bi ih obučavali i stvorili elitnu robovsku vojsku koja je kasnije postala poznata pod nazivom janjičari. Većina bi te djece bila toliko mala da bi ubrzo zaboravili i rodni dom i jezik i roditelje. Tzv. komesari, poreznici dolazili bi svake pete godine u osvojene balkanske zemlje prikupljati danak. Svaki je domaćin kuće morao navesti točno koliko djece ima, a ako bi nekog sakrio to bi bilo najstrože kažnjavano. Također, nije postojalo pravilo koliko se djece može uzeti iz neke kuće, nego su to komesari uzimali po svom nahođenju. Ovaj sustav ugasio se krajem 17.st., a dotada je iz naših krajeva odvedeno „*dvije do tri stotine tisuća dječaka*“.¹⁴⁸

Pravo prve bračne noći jedan je od najtežih i najodvratnijih turskih zločina nad kršćanskim stanovništvom. Naime, prema pravu prve bračne noći turski velikaši (begovi i age) su imali pravo prvu bračnu noć provesti s kršćankom koja se tog dana udavala.¹⁴⁹ Na dan kad je se mlada trebala udati, došao bi begov ili agin predstavnik u pratnji i odveo bi je do njegove kuće. Tu bi mlada bila dan i noć, a on bi je zatim opet vratio njezinoj kući na sam dan vjenčanja. Dragić navodi kako je mlada za vrijeme boravka u aginoj/begovoj kući bila odjevena u tradicionalnu tursku odjeću te im je kosa bila prekrivena maramom.¹⁵⁰

Kod nas u vezi s pravom prve bračne noći je ostalo ime zaselka, a Jozo Marinović to pripovijeda na sljedeći način:

*„U Lisicama ti ima jedan zaselak, a zove se Mačkov Klanac, znaš za njega. On ti je ovako dobija ime: Bilo je to davno kad ti je ovdje vladao jedan turski beg, a nadimak mu je bio Mačak. I sad bija ti je ovaj jedan momak koji se ženio, kažu da se preziva Puljić. I tada je bilo da mlada mora prvu bračnu noć provesti s begom. I bila je mlada s begom tu prvu noć. Mladić ti to nije mogao podniti i sutra je dočeka bega na tom mjestu di je danas Mačkov klanac i ubio ga. Eto, zato se zove Mačkov klanac“.*¹⁵¹

¹⁴⁸ Dragić, Marko, Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju, *HUM* časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 8, Mostar, 2012., 125.

¹⁴⁹ Dragić, Marko, Etiologija izreke "Šaptom bosna poginu". *Školski vjesnik*, 60 (3.), 2011., 379.

¹⁵⁰ Dragić, Marko, Povijesne i etiološke predaje o Ljubuškom kraju, *Motrišta* 92, Mostar 2016., 45.

¹⁵¹ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

Jedan dio gore spomenute rijeke Trebižat, u Veljacima, nosi naziv Mlade. Ovaj hidronim nam svjedoči o stradanju mlade katolkinje koja se radije ubila nego se predala Turcima. Mjesto s kojeg se je ona bacila u rijeku se zove Mlade.

*„Turci su nas tlačili i stvarali nam probleme, i harač nan zadavali. Ali nije to sve, mada to niko baš i ne priča, jer nije to ugodno čut. Turci bi, kad bi se neka naša cura udavala, uzeli curu i odveli je svom glavnom čoviku, nekom agi, da je obeščasti i iskoristi tu noć i unda je vratili njezinom mladoženji. Ma bili su Bože ti sačuvaj. A jadne cure bi se čuvale za udaju, da čiste odu. Tako ti je u to vrime, kako su nan pričali naši stariji, bila jedna cura koja je bila lipa, ko i svaka Ercegovka, crne kose i očiju, a biloga lica. I pročulo se među Turcima da se ta cura ide udavat. A Turci ko Turci, oće lipu curu da uzmu. I kad su svatovi vodili curu na vinčanje, Turci su požurili brže-bolje s konjima i zgrabili curu od svatova i tili je odvest. I tuda kuda su išli, morali su prić most da odu do tog svog tabora. Jadna cura je mislila o tome kako je čista i neokaljana i kako oće da se takva uda, a ne da se dadne nekom Turku i da se više ne more pogledat u oči. Kad su prilazili priko mosta, ona se skoči s tog konja i baci u rijeku. I eto, otada se ta rijeka zove ‘Mlade’, i to ime je ostalo eto sve do dana današnjega. Mogu vam reći da se tu donese vinac i zapale sviće na Dan Mrtvih, na uspomenu mnogi svatova što su izgubili živote. A još nešto, tu se niko ne kupa, niti se usuđuje jer je tu propunta“.*¹⁵²

Jozo Marinović mi je o hidronimu Mlade kazao nešto drugačiju priču:

*„Bilo je to prije momak i cura se trebali udavat bila je neka zabava prije svadbe. To je bilo na tom mjestu di su Mlade. I Turci su to čuli i došli uzet mladu. I krenija uzimat beg mladu, a momak to nije moga gledat. Bila je tu kubura i on je uzeo i puca u bega. I ubije bega samo što je mlada bila iza bega pa je metak proša i nju isto ubio. Zato se zove Mlade“.*¹⁵³

Groblje Krvnica svoj naziv također duguje turskim zločinima. Sjećanje je to na događaj kada je turski aga došao sa svojom četom u Radišiće te na silu odveo djevojku. Prijatelji iz Dalmaciju su pomogli roditeljima da osвете djevojku ubivši bega. No, to se Turcima nije svidjelo, te su na Božić došli u crkvi te pobili sve one koje su zatekli na misi:

¹⁵² Zapisala Antonela Vukojević prema kazivanju svoje bake Stanke Vukojević prema Dragić, Marko, Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju, *Motrišta* 92, Mostar 2016., 44

¹⁵³ Kazao je Jozo Marinović 2021. godine u Vašarovićima.

„Turski aga zamirio djevojku katolkinju u Radišićima i došao je sa svojom četom i na silu je odveo i to je bilo teško podnijeti roditeljima. Imali su prijatelje u Dalmaciji. Skupe se Dalmatinci da se revanširaju agi. I dođu s četom Dalmatinci u Radišiće i dočekaju bega i ubiju njega i njegovu vojsku i kasnije se njima osvetili Turci. Kad je bila misa na Božić na tom groblju, došli su Turci priko brda i što su god zatekli na misi u groblju – ljudi, djece, žena – sve su poklali. I tu se silna krv prolila, i zbog toga se to groblje nazvalo Krvnica“.¹⁵⁴

5.2. Herceg Stipan Vukčić Kosača

Herceg Stipan Vuksić Kosača nasljednik je Sandalja Hranića Kosače. Najpoznatiji je među Kosačama, a bio je na vlasti od 1404.g. do 1466.g. Samostalno vlada teritorijem Hercegovine od Livna, Cetine i Rame sve do Kotorskog zaljeva.

O hercegu Stipanu pripovijeda se sljedeće:

„Herceg Stjepan Kosača je bio iz Ščepan Broda iznad Foče đe se sastaje Piva i Tara i đe nastaje rijeka Drina. On je tu obitavo, ali se nije zvao herceg Stipan nego Abrašimović Kosača. On nije imo svoje prave nacionalnosti. Nekad je bio vazal, odnosno bio je vezan za Vizantiju, pa je onda bio bogumil, pa kršćanin, pa opet bi se vraćao u bogumile. I tek onda kad je se udala šćerka Katarina za Kotromanića, onda 65 36 je doveo svećenike iz Rima, franjevce i postao pravi katolik. I dok je bio u Hercegovini, proglasio se hercegom i bio pravi katolik. On je sam sebe proglasio Hercegovac, nije ga proglasio ni jedan od careva i kraljeva i je li mu papa krunu dao ili nije, to se ne mogu sjećat.“¹⁵⁵

On i tadašnji bosanski kralj Stjepan Tomaš Kotromanović su bili u svađi, pa, kako bi se ta svađa okončala, kralj mu daje ruku svoje kćeri Katarine. Mnogo je predaja koje govore o Stipanovu raskalašenom životu. Prema tim navodima živio je razuzdano i hedonistički. Tu nam priču potvrđuje verzija predaje o nastanku imena grada Ljubuškog. Naime, prema predaji, hercegu Stipanu se svidjela neka Mlečanka te ju je doveo u svoju ložnicu, a svoju ženu Ljubušu

¹⁵⁴ Dragić, Marko, Povijesne i etnološke predaje o Ljubuškom kraju, *Motrišta* 92, Mostar 2016., 44.

¹⁵⁵ Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada (hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine II.)*. Baška Voda – Mostar – Zagreb: Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL. 2001., 83-84.

je ostavio u Blagaju. Mlečanki je potom sagradio grad koji je nazvao po svojoj ženi Ljubuši Ljubuški. Predaje je sljedeća:

*„Priča o Ljubuškom i tome kako je on dobio ime kazuje da je herceg Stipan jednom otputova u Carigrad da bi posjetio sultana koji je tada bio tamo na vlasti. I dok je Stipan tako putova tamo, Mlečani uputili sultanu u Carigrad vrlo lipu balerinu. Kad je ju Stipan vidija, on onako otvoren za ženska, odma mu se ona svidila i zadržala je on za se. Iako je ima već Stipan ženu Ljubušu i s njom puno dice, nije tija odustao od Mlečanke. S njom je uživa u Blagaju, ali nije tija da ga Ljubuša otkrije i dozna za njegovu tajnu. I šta će on, odluči Ljubuši sagraditi grad. Valjda se on nada da će se tad njegov grij manji činiti. Uradi Stipan to, i nadi gradu ime po njoj, znači grad dobi ime Ljubuški“.*¹⁵⁶

Prema drugoj predaji grad je ostavio Ljubuši i djeci da bi u Blagaju mogao nesmetano uživati s Mlečankom.

Jedna od predaja o nastanku grada govori kako je herceg Stipan obljubio nevjestu svoga najstarijeg sina Vladislava. Na planini Ljubušni su se oni sukobili oko nevjeste, te je tako Ljubuški dobio ime, samo se ne zna je li po ljubavi ili ljubomori:

*„Po čem je naš Ljubuški dobio ime? – E, ima ti o tom puno legendi i priča među narodom. Jedna od njih vezana je za planinu Ljubišnju. Ona ti se nalazi na području naše zapadne Ercegovine. Ta predaja tvrdi da su se erceg Stipan i njegov sin na toj planini sukobili oko sinove izabranice, ercegovine snahe. Erceg Stipan našao sinu ženu, ali mu je ubrzo nakon toga i oteo. Planina bila mjesto sukoba, ali se na području današnjeg Ljubuškog erceg Stipan nastanio sa svojom novom izabranicom. I po tome Ljubuški dobi ime. Je li dobio ime po njihovoj ljubavi ili po ljubomori koja je nikla u srcu ercegovine sina?“*¹⁵⁷

Treća predaja o nastanku imena grada Ljubuški u središte stavlja Stipanovu ženu Ljubu, Ljubušu. Prema predaji Ljuba je dok je se šetala sama zašla u šumicu. Cijelo vrijeme ju je nešto privlačilo sve dublje u unutrašnjost dok se više nije mogla vratiti nazad. Kad je se već sumračilo i kad su je svi počeli tražiti, pred Ljubom je se pojavilo svjetlo i njemu lik Blažene Djevice Marije. Ona joj je rekla kako ju je spasila jer je se bila ispod zemlje sakrila kad su Turci razorili crkvu na tom mjestu pa je zauzvrat nudi da zaželi jednu želju. Ljuba je poželjela da na tom

¹⁵⁶ Dragić, Marko, Povijesne i etnološke predaje o Ljubuškom kraju, *Motrišta* 92, Mostar 2016., 35.

¹⁵⁷ Isto, 36.

mjestu nastane grad. Tako je i bilo te je Ljuba tu naselila siromahe iz svih krajeva zemlje, a oni su u znak zahvalnosti gradu dali ime Ljubuški:

„Ljuba, žena Ercega Stjepana, šetala se jednom sa svojijem dvorskim gospođama, te se malko od njih udalji i zađe u neku malu šumicu. No što je ona dublje zalazila, sve ju je nešto dalje vuklo, a šumica je sve više rasla i širila se i napokon postane gustom i nepreglednom šumom. Sva u strahu i upravo izvan sebe, lutala svijetla gospođa neprestano po šumi, ne bi li kako tako našla put i izlaz, da se odavle po što po to ispriprosti. Dok je ona tako tumarala, tražeći svoj spas, dotle su je njezine gospođe, pune brige i straha iskale i dozivale, te napokon, kad im nije pošlo za rukom, da je nađu, otiđu u dvorove ercega Stjepana i kažu sve što je i kako je. Namah s mjesta bude naređeno najboljijem junacima ercegovim, da je traže i da premetnu i obigraju brda i doline ne bi li je gdje god našli. Ali svaki trud bio im je izlišan i uzaludan. Nje nema, te nema. Već se stalo i sunočavati, ali od vojvotkinje ni glasa ni traga, kao da ju je more popilo. Vas dvor bio je u crno zaviti i u najvećoj žalosti. Svašta se nagađalo i opet pogovarala. Jedni su je čak držali i mrtvom, ko da je nikad ni Bog nije dao. Ovo je mnijenje za najviše maha preotelo, kad se saznalo, kako se nenadano iz nebuha i na jednoč stvorila ona velika i strahovita šuma, koju je priča brzo napunila najužasnijim i najgoropadnijim dusima. Od te šume svak je odsle zazirao više nego od smrti. Plač i lelek orio se po cijelom dvoru i po svojkolikoj vojvodini jer se bio glas već svuda raznio o tom nemilom i nenadnom događaju. Dok se sve ovo ovako zbivalo i dok su hrabri junaci i prvi dostojanstvenici vojvodstva obijali gore i bregove, tražeći nesretnu gospođu, ljubu svoga gospodara, dotle je ona sva iznemogla i poništena u najvećem očajanju na pola mrtva pala pod jedan hrast. Ovaj hrast bio je nekoć nasred srijede današnjeg Ljubuškoga, a ona čudnovata šuma protezala se na sva četiri kraja okolo njega. U kasno već doba noći usnije kneginja vrlo lijep san, koji ju je čisto da reknem, oživio i ozdravio, a malo za tijem se probudi i okrene ponešto na desnu stranu. Sjajna mjesečina već je bila povisoko odskočila na obzor i čarobno je provirivala kroz gusto granje. Čim se ona okrenula na desnu stranu, odmah primijeti, kako malo dalje od nje zemlja postepeno raste i visi se. Čas prije tu je bila ravna čistina, od koje je narastao najprije omalešan brežuljak, koji se sve više i više uspinjao, dok se napokon ne rastvori i zasja se svuda iz njega naokolo velika i divna svjetlost. U najvećem strahu i uzbuđenosti, od koje se malo prije lijepim snom okrijepila, gledala je sada smrtnijem pogledom hercegova ljubica ovaj prizor. A još, kad se ukazala u onoj svjetlosti čudnovata i prelijepa gospogja, koja je bila Blažena Djevicica Marija sa

silnom množinom angjela, tada ona nije više znala, gdje je. Smrtni strah bio je posvema obuzeo. Tresla se, kao šiba na vodi. Na to će joj reći sveta Bogorodica: „Ne treba, draga, ni najmanje da se bojiš”. Sami je Bog htio, da ti ovamo zađeš i da se sve stvori, te da me izbaviš iz crne zemlje. Mnogo je godina, otkako čamim pod zemljom. Ja sam bila prilika same Djevice Marije; pa kad su navalili na crkvu i razorili je, spasla sam se pod zemlju od griješne ruke. Bog mi je bio još onda naredio, da će me izbaviti nekakva kraljica, koju eto u tebi vidim. Lijepa nek ti je hvala i prosto ti bude zaželjeti, što se samo pomisliti može, a ja ću ti to odmah ispuniti“. Kad je to čula i razumljela kneginja, malo se povratila i došla sebi i zaželi da na onom mjestu postane grad. Odmah čim je ona to i pomislila, istoga onog časa stvori se lijep grad, a one šume nestane, ko da je nije nigda ni bilo. Kneginja, kako je bila dobra i pobožna, pokupi iz cijele svoje zemlje sve siromahe i jadnike, što ih je bilo, te im pokloni onaj grad i u njem ih nastani. A ti siromasi i jadnici, da se što zahvalnijim pokažu prema svojoj dobročiniteljici, prozovu taj poklonjeni im grad, Ljubuški» po njezinom imenu Ljuba i što ih je kao rođena majka ljubila, pa se tijekom imenom taj grad još i sada zove“.¹⁵⁸

Jozo Marinović za hercega Stipana i Ljubuški kazao je sljedeće:

„A za Ljubuški, znaš za kulu herceg Stipana iznad. Stipanova ti se žena zvala Ljuba i zato je Ljubuški, jer su svi cijenili herceg Stipana, a i njegova žena je bila dobra. To njima u čast je Ljubuški dobijo ime. A herceg Stipan je bijo jako pametan. On ti je jednom bježo od Turaka i došo do svoje kule. To ti je bilo zimi i bija je snig, ja mislim. I onda ti je on privarija¹⁵⁹ Turke tako što je naopako potkovo konje kao da idu prema Livnu, a on je zapravo bio pobiga u suprotnom smjeru u Dubrovnik. I tako se spasija. On je vlada Poljičkom Republikom, tako se to zvalo, a sjedište je bilo u Poljicima. Pod njegovom vlasti je bio Mostar, Stolac, Čapljina, Ljubuški, Čitluk, Grude, Imotski, Vrgorac, Omiš, Široki Brijeg i Posušje. Kada su ga Turci napadali on je uvijek govorijo: „Čuvaj Stoca, ne daj Počitelja¹⁶⁰, / a Mostara grada ne ostavljaj sama“. To znači da treba sve jednako braniti. On ti je osnova i Herceg Novi, a mislim da je po njemu i Hercegovina dobila ime, ali to ti nisam siguran“.¹⁶¹

¹⁵⁸ Isto, 30-31.

¹⁵⁹ Privarijo – prevario.

¹⁶⁰ Počitelj- malo turističko mjesto između Čapljine i Mostara na rijeci Neretvi.

¹⁶¹ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

Prema predaji herceg Stipan sagradio je 4 kule koje su jedna drugu upozoravale na opasnost (palila se vatra). Imamo kulu u Blagaju, Ljubušcome i Vrgorcu te kulu Hercegušu neposredno uz kulu Tara u Mostaru.¹⁶²

5.3. Andrijica Šimić

Hajduk Andrijica Šimić rođen je 1833. g. u Alagovcu kod Gruda. Imao je brata i pet sestara. Kako je njegov otac bio kmet kod age Tikvana, on ga u dobi od 10 godina odvodi da mu služi. Pošto je bio nizak tamo su ga prozvali Andrijica. Prema predaji Andrijica je ima odličan osjećaj za pravdu te je mrzio turske zulume. Tako je jednom priliko čuo za bega Ćurka koji je učinio mnogo lošega kršćanima. Sačekao ga je i ubio te pobjegao na njegovu konju. Prema drugoj predaji otac je poslao Andrijicu da proda konja kako bi mogli platiti harač. Andrijica je otišao i ubio agu te uzeo novac i konja. To je sve donio ocu govoreći kako je dobro prodao vranca, a otac mu je rekao da će od njega ipak biti nešto. Po predaji Andrijica je otišao u hajduke kad su mu Turci zatvorili oca zbog poreza. Kako nije mogao ništa dokazati kadiji, rekao je da će on taj novac namiriti kad ode u hajduke i tako je i bilo. Prema drugoj predaji neki Turčin mu je obeščastio sestru i on ga je ubio. U planinama je zajedno sa svojom družinom sačekivao bogataše i turske age i begove, posebno one koji su taj dan ubirali harač te im uzimao sve. To bi kasnije dijelio po selima sirotinji i slao svojim. Andrijicu su zbog izdaje zatvorili no on je ubrzo pobjegao iz zatvora. Izdajom Garca utamničen je ponovno i osuđen na doživotni zatvor. U 68 godini života pomilovan je te je pušten iz zatvora 1901.g. Umro je 4 godine kasnije i na kraju su se obistinile njegova kletva Garcu „*Moje noge nad vašim glavama stale*“. Pošto je Garac umro nekoliko dana prije pokopali su ga, a noge Andrijice Šimića nalaze se ponad njegove glave.¹⁶³ Jozo Marinović kazao je kako je Andrijica Šimić bio poznat u ljubuškom kraju te kako se jedno od njegovih skloništa nalazilo upravo u Vitini:

„U Vitini je bilo, pod brdom, kod vode Vrioštice, sklonište harambaše Andrijice Šimića. Andrijica Šimić je bijo jako velik, o njemu ima puno toga, ne sićam se svega. Ali znam da ti je on vlada, tj. bija ti je na području cile Hercegovine i Turci su se njega i njegovih uskoka jako bojali. Čim su bili na području Hercegovine, to ti je na Andrijičinom području, Turci su morali platiti, kako da to kažem danak Andrijici. Jer nikad nisu znali gdje je njegova družina i kad će ih napasti, ako te ne urade. I tako je Andrijica živio od

¹⁶² Dragić, Marko, Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju, *Motrišta* 92, Mostar 2016., 34-35.

¹⁶³ Dragić, Marko, Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim je vrilinama nazvan HNK Hajduk. *Kulturna baština*, (46), 2020., 291-332.

*toga i njegova družina. Ali on ti je bijo pošten i nije diro svakoga. Zato ti ga je narod volija, a još i danas. Vitina je dobila ime po jednom od njegovih hajduka, ja mislim. Što još da ti kažem...*¹⁶⁴

¹⁶⁴ Kazao je Jozo Marinović 2017. godine u Vašarovićima.

6. Zaključak

Na kraju ovog rada mogu samo reci da mi je bilo jako zanimljivo istraživati prošlost moga zavičaja. Pri istraživanju i pisanju ovoga rada naišla sam mnoštvo stvari kojih ni sama nisam bila svjesna. Svaki kraj ima svoje posebnosti, priče, legende i običaje koji ga čine različitim od svakog drugog mjesta. Iz ovog rada sam i sama puno toga naučila. Naučila sam da povijest nije crno-bijela i da prije sve bilo puno povezanije nego sada. Naučila sam da imena za koja sam prije mislila da su čista slučajnost, zapravo imaju svoju priču i svoju vlastitu povijest. Ako ne znam zašto je nešto tako, to nije zato što nema razloga, već zato što nisam možda dovoljno duboko kopala da ga nađem. Iz ovog seminarskog rada sam također naučila koliko smo mi zapravo bogat narod, ali se ni ne trudimo iskoristiti to naše bogatstvo. Ostavljamo ga da trune u rijeci zaborava, umjesto da ga izvučemo na površinu i da se njime dičimo. Već sada je mnogo toga zaboravljeno i malo se ljudi sjeća starih običaja/pjesama/priča/legendi, a još manje te običaje/priče/pjesme/legende drži živima. Tužna je činjenica kako nam književnost i kulturna baština, pogotovo usmena književnost i nematerijalna kulturna baština polako sve više blijede. Nadam se da će se to u budućnosti promijeniti i nadam se da ćemo mi biti oni koji će to promijeniti.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača

Jozo Marinović je prvi i glavni kazivač, inače moj otac. Rođen je 8. 10. 1953. godine¹⁶⁵ u selu Vašarovići blizu Ljubuškog. Dobio je ime po svom djedu sa očeve strane. Inače je tada bio običaj da najstariji sinovi dobiju ime po svom djedu. Taj je običaj ponegdje prisutan i danas, npr. moj se brat zove Mirko po svom djedu s očeve strane, Mirku. Jozo je živio s ocem (koji je umro kad je on imao 4 godine), majkom, bakom i starijom sestrom. Sestra je kasnije otišla u Austriju, gdje se udala i gdje i sada živi. Jozo je već od malena zbog očeve smrti morao raditi, uglavnom se bavio poljoprivredom. Cijeli život je proveo u rodnom selu gdje i sada živi. Nakon 18 godine počeo je raditi u tvornici Famos u Ljubuškom, i dalje baveći se poljoprivredom. Tu je nakon odrađenog radnog staža dobio mirovinu. Nakon rata, 1997. godine se oženio s Vesnom Višticom, iz Vitaljine i s njom ima petero djece, od kojih sam ja najstarija kćer. On je ispričao o najvažnijim običajima, pričama o nastanku imena našeg mjesta i nekih susjednih mjesta.

NADA GADŽE

Nada Gadže, rođ. Grgić, je rođena 27. 03. 1953. u Vitaljini, blizu Ljubuškog. Živjela je s roditeljima, sestrom i četiri brata. Uglavnom se bavila poljoprivredom i bila „čobanica“¹⁶⁶. Imala je 23 godine kada se udala za Dragu Gadžu iz Prćavaca blizu Čaplijne. Od tada živi u Prćavcima i kućanica je. Ima dvoje djece. Ona će nam govoriti o nekim pjesmama i običajima vezanim uz vjenčanje i neke blagdane.

REGINA PETROVIĆ

Regina Petrović rođena je 12.02.1940.g. u Tihaljini blizu Gruda. Živjela je s roditeljima koji su se bavili poljoprivredom te tri sestre i dva brata. Udala je se u 22. godini za Karla Petrovića iz Klobuka blizu Ljubuškoga. Nakon udaje bila je kućanica i zajedno sa suprugom bavila se poljoprivredom.

¹⁶⁵ Što se tiče datuma rođenja, nije sto posto siguran pošto se rodio na selu, moguće da je rođen par dana prije, ali je ovaj datum zapisan u svim dokumentima.

¹⁶⁶ Čoban - pastir, čuva ovce.

Literatura

1. Asturić, Marina, Veliki tjedan u bročanskoj-stonskoj kulturnoj baštini, *Ethnologica Dalmatica*, 26 (1). Split, 2019., 67-96.
2. Babić, Marko, Šutnja Velike subote. *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija* 53 (1). Split, 2013. 80-91.
3. Badurina, Anđelko (1990). *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
4. Barać, Ivana, Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini širokobriježskoga kraja, *Croatica et Slavica Iadertina*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 10/2, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. 375.-385.
5. Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
6. Braica, Silvio, *Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja*, Etnografski muzej, Split, 2003.
7. Braica, Silvio, Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004.
8. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
9. Dragić, Helena, Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., 235.-252.
10. Dragić, Marko, Povijesne predaje o Roši-Harambaši i Andrijici Šimiću. *Hrvatska obzorja: časopis Ogranka Matice hrvatske* Split, 4. Split: 2001., 969.-974.
11. Dragić, Marko, Povijesne predaje o hercegu Stipanu Vukčiću Kosači, *Motrišta 20.*, glasilo Matice hrvatske Mostar 20. Mostar 2001, 67-77.
12. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
13. Dragić, Marko, Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici, *Motrišta 33*, Mostar 2005., 99-113.
14. Dragić, Marko, Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji, *Crkva u svijetu* 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., 96-117.
15. Dragić, Marko, Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., 414-440.

16. Dragić, Marko, Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi, *Crkva u svijetu*, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.
17. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
18. Dragić, Marko. Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., 305-325 str
19. Dragić, Marko, Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini, *Hum*, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., 81-104.
20. Dragić, Marko, Badnja noć u folkloristici Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina* 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., 229-264.
21. Dragić, Marko, Etiologija izreke "Šaptom Bosna poginu". *Školski vjesnik*, 60 (3.), 2011., 362-380
22. Dragić, Marko, Velike poklade u folkloristici Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., 155-188.
23. Dragić, Marko, Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina*, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., 269-313.
24. Dragić, Marko, Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini, *Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., 417-426.
25. Dragić, Marko, Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., 399-435.
26. Dragić, Marko. Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa, *Titius*, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., 155-183.
27. Dragić, Marko, Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, 303-323.
28. Dragić, Marko, Povijesne i etiološke predaje o ljubuškom kraju, *Motrišta* 92, Mostar 2016. 25-61.
29. Dragić, Marko. Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* 14 (2), Zagreb, 2016. 259-281.
30. Dragić, Marko, Irudica u hrvatskome folkloru. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13/1 (13.), 2017., 135-155
31. Dragić, Marko, Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini, *Ethnologica Dalmatica* 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018. 37. – 66.

32. Dragić, Marko, Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini. *Crkva u svijetu* 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019. 59-81.
33. Dragić, Marko; Dragić, Helena, Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. 275-329.
34. Dragić, Marko. Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini, *Ethnologica Dalmatica* 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., 37.-84.
35. Dragić, Marko, *Mjesta molitve (misišta), zavjeta i pobožnosti u humačkoj župi*, Humački zbornik, Hercegovačka franjevačka provincija BDM; Franjevačka knjižnica Mostar, 2020., 279-298.
36. Dragić, Marko, Hajdučki harambaša Andrija Šimić po čijim je vrilinama nazvan HNK Hajduk. *Kulturna baština*, 46, 2020., 291-332.
37. Dragić, Marko, Sveta nevina dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji. *Ethnologica Dalmatica* 28. Split, 2021., 51-73.
38. Jurilj, Zorica, Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, br.1, 2018., 5-35.
39. Kekez, Josip, Usmena književnost, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboљšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
40. Kelava, Josipa, Advent u tradicijskoj kulturi posušškoga kraja, *Motrišta*, 92. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2016., 62-72.
41. Kelava, Josipa, Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja. *Ethnologica Dalmatica*, 24 (1). Split: Etnografski muzej, 2017., 5-21.
42. Kelava, Josipa, Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2018., 157-171.
43. Konjhodžić, Magmud, *Kronika o ljubuškome kraju*, Knjiga prva, Općinski odbor Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata, Ljubuški, 1974.
44. Marks, Ljiljana, *Najljepše molitve naših starih*, Verbum, Zagreb, 2019.
45. Markotić, Ante F. (ur.), *Ljubuški kraj, ljudi i vrijeme*, zbornik Znanstvenog simpozija održanog u Ljubuškom 11. i 12. kolovoza 1995., Ziral, Mostar, Naša djeca, Zagreb, 1996.

46. Mikulić, Grgo, *Priče i legende iz Hercegovine*, Gral, Široki Brijeg, Gral Široki, Zagreb, 2009.
47. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995.
48. Tordinac, Nikola, *Hrvatski narodni običaji, pjesme i priče Hrvata iz Bosne i Hercegovine i Mađarske*, VI. knjiga Sabranih djela Nikole Tordinca, Hardy, Đakovo, 2019.
49. Vidović, Domagoj, Prilog proučavanju odraza svetačkoga imena Ilija u hrvatskoj antroponimiji. *Folia onomastica Croatica*, (25), 2016., 167-182
50. Vojinović Traživuk, Branka, Jedan etnološki pogled na Božić, *Ethnologica Dalmatica* 26, Split, 2019, 1-23.
51. Vulić, Sanja, O nekim pučkim imenima blagdana Nevine dječice. *Folia onomastica Croatica*, (2), 1993., 99-107.

Internetski izvori

1. Ljubuški, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 14. 8. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37765>>.
2. Ilija, sv. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 30. 8. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27074>>.

Sažetak

U ovom radu govorimo o kulturnoj baštini ljubuškog kraja u etnološkom, antropološkom i povijesnom smislu. Na početku, kako bi mogli dobiti uvid u običaje i život ljudi u ovome kraju, istražili smo nešto o samom gradu, o njegovu smještaju i povijesti. U nastavku rada bavili smo se istraživanjem različitih običaja koji se vežu uz različite blagdane kroz godinu od Božića do Uskrsa, pa preko velikih svetaca koji se osobito štiju. U radu smo govorili i o običajima koji se vežu uz različita slavlja i obrede, poput vjenčanja i sprovoda. Nakon toga bavili smo se predajama vezanim uz nastanak imena pojedinih mjesta i zaseoka koja su specifična. Na kraju smo se dotakli i povijesnih osoba koje se vežu uz ljubuški kraj gdje se posebno ističe herceg Stjepan Vuksić Kosača uz kojeg se veže i nastanak samog grada te hajduk Andrijica Šimić. U radu smo naveli i primjere nekih pjesmica koje su pjevale na različitim slavljima i druženjima te molitve koje su bile posebno upućene nekim svecima.

Ključne riječi: Ljubuški, kulturna baština, običaji kroz godinu, etnološke predaje, herceg Stjepan Vuksić Kosača

Cultural heritage of the Ljubuski region in ethnological, anthropological and historical context

Abstract

In this paper we are going to talk about the cultural heritage of the Ljubuski region in ethnological, anthropological and historical terms. At the beginning, in order to get an insight into the customs and life of the people in this area, we researched something about the city itself, about its location and history. In the continuation of our work, we researched various customs that are associated with different holidays throughout the year from Christmas to Easter, and through the great saints who are especially revered. In the paper, we also talked about customs that are associated with various celebrations and ceremonies, such as weddings and funerals. After that, we dealt with legends related to the origin of the names of certain places and hamlets that are specific. In the end, we also touched on historical figures who are associated with the Ljubuski region, where Duke Stjepan Vuksić Kosača stands out, with whom the origin of the town itself and the hajduk Andrijica Šimić are also associated. In the paper, we also gave examples of some songs that were sung at various celebrations and gatherings, and prayers that were especially addressed to some saints.

Keywords: Ljubuški, cultural heritage, customs throughout the year, etiological traditions, Herceg Stjepan Vuksić Kosača

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Josipa-Verena Marić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice hrvatskog jezika i književnosti i pedagogije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Splj: 15.03.2021.

Potpis

OBRAZAC I.P.

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

STUDENT/ICA	Josipa-Verena Marićević
NASLOV RADA	Kulturna baština ljubiteljske književnosti u chrloštvu, autokopiranim i povijesnim izdanjima
VRSTA RADA	diplomski rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	humanističke znanosti
ZNANSTVENO POLJE	Filologija
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	Marko Dragić, prof. dr. sc.
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. Lucijana Armando Šundajec, dr. sc. 2. Nikola Šušara, dr. sc. 3.

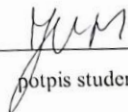
Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 15.09.2021.

mjesto, datum

potpis studenta/ice